

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Diplomová práce

**Megalitická architektura Menorky v rámci talayotské
kultury**

Vedoucí práce: PhDr. Jan Bouzek, DrSc

Vypracovala: Ema Kordová

V Praze 2011

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s použitím uvedené literatury. Souhlasím se zapůjčováním práce.

V Praze 07.04. 2011

Obsah

Úvod	4
Topografie ostrova Menorka.....	4
Vztah mezi Malorkou a Menorkou	5
Periodizace	6
Klasifikace talayotských monumentů	
I. Navet	8
I.1 Rozdíl mezi obytnou a pohřební navetou	8
I.2 Obytná naveta	8
I.3 Struktura navety	9
I.4 Obytná naveta a její paralely	10
I.5 Pohřební navety.....	12
I.6 Paralely pohřební navety	17
II. Talayot	19
II.1 Distribuce talayotů	19
II.2..... Typologie talayotů.....	20
II.3 Talayot a jeho paralely	23
III. Stupňovitý monument	25
III.1 Stupňovitý monument a jeho paralely.....	26
IV. Taulové svatyně a tauly	27
IV.1 Architektonické prvky svatyní.....	28
IV.2 Struktura a půdorys	29
IV.3 Distribuce taul a taulových svatyní	30
IV.4 Taulové svatyně a její paralely	34
V. Obytný dům	36
V.1 Talayotský dům	36
V.2 Vývoj talayotského domu	38
V.3. Paralely	39
VI. Distribuce talayotských osad na Menorce	40
VI.1. Talayotská centra	41
VI.2. Středně velké osady (sekundární)	43
VI.3. Malé zemědělské osady (nuclis rural)	44
VI.4. Kultovní centra.....	44
Závěr	45
Seznam příloh	47
Použitá literatura	48
Katalog	49

Úvod

V bakalářské práci jsem se pokusila vytvořit celistvý přehled pretalayotské a talayotské kultury na Baleárských ostrovech, zejména na Malorce a to na základě archeologických výzkumů realizovaných UIB a malorskými muzei.

V této studii jsem se soustředila na megalitickou architekturu a pokusila se shromáždit poměrně rozptýlené znalosti zejména o talayotských monumentech na Menorce od poloviny 1. tisíciletí př.Kr. do pozdní doby talayotské (okolo 500 př.Kr.). Připojila jsem i paralely ze západního a centrálního Středozevního moře. V první řadě abych zasadila menorské megalitické monumenty do kulturního rámce dané doby a také případně otevřela cesty pro další interpretace.

Základní úkoly:

1. Vypracovat přibližnou typologii prehistorických monumentů Menorky.
2. Klasifikovat a interpretovat tuto architekturu.
3. Srovnání menorských monumentů s okolními paralelami v západním Středomoří zejména s malorskými ekvivalenty.

Topografie ostrova Menorka

Menorka se rozprostírá na 708 km², dva nejuvzdálenější body dělí 53 km (mezi La Mola a Cap Bajolí). Obvod pobřeží činí 216 km a je ze souostroví Baleár umístěn nejvýchodněji. Od pobřeží Francie je vzdálen 370 km, od Sardinie 370 km a 320 km od pobřeží Afriky.

Velmi silným determinantem je geologické členění ostrova. Jih byl formován v mladších třetihorách. Zachoval intenzivní stopy po lidské činnosti, mnohem menší náznaky lidských aktivit máme na severu, kde jsou smíšené formace z prvohor a druhohor. Sever je suchý a podloží není příhodné pro zadržování vody, kdežto na jihu díky menším potokům byly lepší podmínky pro osídlování. Také výskyt vody těsně souvisí s geologií jednotlivých teritorií.

Ráz ostrova dotváří i specifická středomořská flóra. Nejrozšířenější dřevinou je dub (*Quercus ilex*), který se svou schopností odolávat suchu, vytváří mikroklima pro nízký porost jako je Planika obecná (*Arbustus unedo*), řešetlák proměnlivý (*Rhamnus alaternus*), řešetlák baleárský (*Rhamnus ludovici - salvatoris*), endemit, který se vyskytuje pouze na Baleárech. Objevuje se i Pistácie lentišková (*Pistacia lenticus*), která roste na místech spolu s olivníky (*Olea europea* var. *Sylvestris*). Typický je i porost borovice (*Pinus alepensis*).¹

1) GARCIA ROLLAN, M., Atlas clasificatorio de la flora de Espana peninsular y Baleares, S.A. MUNDI-PRENSA LIBROS, Madrid 2005

Klima je zde typické pro západní Středomoří, poblíž pobřeží je v létě počasí suché a horké, v zimě je chladné a vlhké. Na podzim převládají bouře, které se v létě a v zimě stahují spíše do hor. Menorka má obecně chladnější a vlhčí klima. To jsou podmínky, které fungují na ostrově od počátků historie.

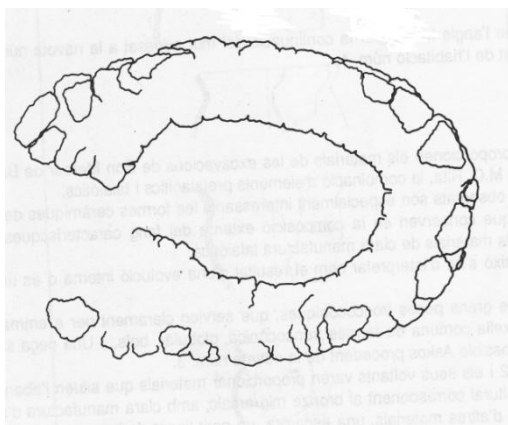
Pravidelné mořské proudy ze severu umožnily kontakt s jižní Francií. S vývojem navigace se upustilo od kabotáže a ostrovy se staly mostem na námořních trasách mezi východem a západem.

Upřesnění vztahu mezi prehistorií Malorky a Menorky.

Prehistorická Malorka a Menorka prošla stejným kulturním vývoj, výjimkou je talayotská kultura, která na Malorce se objevila přibližně o 2 století později. Na základě archeologické evidence, bychom mohli rozdíly spatřit. Tyto lokální odlišnosti jsou výsledkem vztahů s okolními kulturami a jejich intenzity.

Vývoj na Baleárských ostrovech proběhl ve dvou fázích. Přesně jde o tzv. kulturu jeskyní (skalní příbytky a hypogea budované napříč celou pretalayotskou dobou) a kulturu talayotů.

Obytné komplexy navet a pohřební hypogea doby pretalayotické na Menorce se velmi podobají těm na Malorce, ačkoliv s přihlédnutím ke skutečnosti, že na Menorce se dochovalo mnohem méně exemplářů. Také je třeba zdůraznit, že navety na Malorce neměly pohřební charakter a nebo se pohřební navety vůbec nedochovaly (Na Menorce Son Bauló de Dalt, Els Tudons). V době bronzové se objevují bikonické navety slzovité tvaru, které jsou na Malorce neznámé.

obr.1

Obytná naveta slzovitého tvaru, Son Mercer de Baix (Ferrerries).

A to je i další výrazný rys menorské megalitické architektury. Vykazuje větší množství forem a každý monument disponuje několika dalšími variantami, což je dáno dvou tisíciletým vývojem monumentů a intenzivnějšími vztahy s jižní Francií a centrálním Středomořím.

Markantní rozdíly jsou zřejmé i u obytné architektury. Na Menorce se nejčastěji setkáváme s domy s vnitřním dvorem tzv. "patiem", tolik příznačným pro středomořskou architekturu. Navíc stratigrafie v Torreló a Curnii potvrdila, že v tomto případě tyto obytné jednotky vznikly, ještě před vztyčením talayotů, tedy před koncem 2. tisíciletí, tedy v době kdy na Malorce byly běžně užívány obytné navety. Na Malorce jsou domy s vnitřním dvorem dosud neznámé. Převažují domy čtvercového a obdélného půdorysu, výstavba je ve srovnání s Menorkou konstantnější.

Periodizace prehistorie Menorky

V roce 1982 přišel W. Waldren s chronologií prehistorie v pěti fázích, vypracované na základě výzkumů na Malorce, v Muletě, Son Ferrandel i Son Matge, v Torralbě a zde provedených radiokarbonových analýzách.

Doby vyhynulého sudokopytníka zvaného Myotragus balearicus

Doba bez osídlení

Doba pretalayotská

Doby talayotská

Doba postalayotská

Tato chronologie obecně platí pro celé Baleárské ostrovy, výjimkou je snad jen Ibiza, která byla do příchodu Foiničanů neobydlená. Zatím ještě není definitivně ustálené chronologické schéma, které by platilo jen pro Menorku. Orientační schéma vytvořili archeologové z menorského muzea se specifickými modifikacemi speciálně pro tento ostrov.²

Raná pretalayotská fáze je často označována jako „kultura jeskyní“, je spjatá s původními obyvateli závěrečného neolitu a počátku chalkolitu. Fáze časné doby předtalayotské nejsou zřejmé, sledujeme je pouze prostřednictvím vývoje megalitických hrobů a navet typu intermedi. Také je patrný rozdíl mezi strukturami na západě a východě Menorky v tomto období.

Obecně platí pro celé Baleárské ostrovy:

Talayotská kultura se formovala během procesu asimilace původního obyvatelstva a nově příchozími osadníky z východního Středomoří, obyvatelé postupně opouštěli původní obydlí (navety) a rozdělily se na dvě skupiny:

talayotskou

Pretalayotskou - v mnohých navetách se našel časně talayotský materiál z konce 2. tisíciletí.

K nepřímé kulturalizaci v rámci Středomoří došlo v talayotské době III.

K zániku této kultury došlo definitivně v 3. st. Kr.

Přechodné období

Není neobvyklé, že se pretalayotský materiál se objevuje v horních vrstvách spolu s raně talayotským. (Obzvláště na východě Menorky se v navetách objevu raně talayotský materiál). Tato situace byla zaznamenána a to na lokalitách Son Mercer de Baix, Santa Mònica, Son Real (Malorka). Na Malorce byla v těchto kontextech zjištěna následující data: užívání navety Son Oms (Palma de Mallorca) bylo datováno 970 +/- 60 nebo Es Figueral de Son Real (Santa Margarida) v 1010 +/- 120 a 1050 +/- 120, tento časový horizont přibližně odpovídá datacím na Menorce.

Přechodné fáze takového charakteru se udály v prehistorii Sardinie a dalších místech jako Korsika, Sicílie, Pantelleria, Malta.

2) MASSANET, L., La cronología de la prehistòria de Menorca, Treballs del museu de Menorca, Mahón, 1997

Chronologický přehled datací a časově příslušných monumentů:

datace	kulturní období	civilní architektura	sepulchrální architektura	epocha
2200	pretalayot. II.	chaty z menších kamenů. přírodní přístřešky obytné navety	megalitické hroby hypogea navety typu intermedi	raná doba bronzová střední doba bronzová
2100				
1700				
1600				
1500				
1400	talayotská I.	talayoty nepravidelné struktury, tauly a svatyně?, kaskádovité monumenty, chaty kruhového půdorysu s vnitřním dvorem, archaické tauly	podlouhlé pohřební navety, jeskyně s externím zdívem,	Konec střední doby bronzové
1300				
1200				
1100				
1000	talayotská II.	opouštění kruhových chat a talayotů, taulové svatyně	nekropole jeskyní a hypogei, inhumace a kremace in situ	Raná doba železná
900				
800				
700	talayotská III.	rozsáhlé osady a rozmach velkých domů s vnitřním dvorem, bastiony	pokračují jeskyně a hypogea, inhumace a pohřby s vápnem	Střední doba železná, kolonizace
600				
500				
400	talayotská IV.	masivní destrukce talayotských struktur na konci 3.st.př.Kr.		Punský a římský vliv
300				

Talayotské monumenty a jejich klasifikace

Naveta

Cartailhac, italský archeolog, který se jako první začal systematicky zabývat megality Baleárských ostrovů, zaznamenal tyto podlouhlé stavby s apsidou poprvé na Malorce. Později se ukázalo, že se budovaly nejen na Malorce i na Menorce, ale že vedle obytné funkce sloužily i k pohřbívání „*naveta d'inhumació*“.

Na Menorce byly navety poprvé zkoumány v letech 1975 – 1976 Luisou Serrou Belambre, na lokalitách Son Mercer de Baix (Ferrerries) a Clariana (Ciutadella) a Santa Mònica (Es Migjorn).

I.1 Rozdíl mezi obytnou a pohřební navetou

Na těchto lokalitách pokračoval tým menorského muzea. Hlavním zájmem bylo objasnit rozdíl mezi pohřebními a obytnými navetami a zda vůbec můžeme konstrukci takto posuzovat. Výzkumy v Canyamelu (Malorka, Arta), ukázaly že některé navety byly pro pohřby užívány až druhotně a ne vždy to musela být, jejich primární funkce.³ Reutilizaci nemůžeme vyloučit. Otázkou tedy zůstává, zda šlo o tentýž monument, který byl užíván k více účelům a nebo bylo předurčeno k čemu bude naveta sloužit, jak tomu nasvědčují rozdíly v konstrukci. Pohřební navety bývají zpravidla rozděleny na horní a dolní patro, přičemž stropy jsou nízké a naveta celkově obtížně přístupná, obytné patrové navety se dochovaly zřídka.

I.2 Obytné navety

V navetách Clariana, Cala Blanca (Ciutadella) a Son Mercer de Baix (Ferrerries) byly odkryty krby, ohniště, lavice, místa na odkládání nádob. Nepochybně se jedná o stavby s obytnou funkcí. Navety, které sloužily jako příbytek, nestály jednotlivě. Šlo o skupinu navet (osadu), jak je známe třeba z Clariana nebo ze Son Oms na Malorce, ale nemůžeme zde mluvit o plánování. Některé sloužily jako obydlí, jiné jako skladiště pro nástroje. V kontextech těchto staveb nacházíme motyky, mlýnky, brousky, jak by odpovídalo struktuře této zemědělské společnosti. Komplexy navet měly rodinný charakter a ty které nacházíme ojediněle interpretujeme jako sezonní příbytky, které souvisely s pasteveckým hospodařením pretalayotské doby.

3) **Rosselló Bordoy, G.**, Excavaciones en Canyamel, Palma de Mallorca 1980, 273 – 239

I.3 Struktura navet

Ve většině případů jde o **podlouhlé stavby ve tvaru podkovy**, která má následující varianty:

Typ naveta alargada

Podlouhlý půdorys s přibližně rovnoběžnými stěnami, jako v případě Clariana, Torre Vella a Cala Blanca (všechny v oblasti Ciutadelly), Santa Mònica (Migjorn), Sant Jordi (Mercadal) a Son Mercer (Ferrerries). Jedná se o nejobvyklejší typ navety. Vnitřní prostor bývá rozdělen na předsíň a hlavní místnost.

Naveta alargada s jednou a více apsidami

Jedná se o kompozitní stavbu, přičemž k sobě přistavěné komory sloužily jako vzájemná podpěra a zároveň i stavební úspora.

Výjimečně se setkáváme s dalšími strukturami přistavěnými ke stěnám navet. Mají rovné a kolmé zdi jako v Sa Pabordia Vella (Ciutadella) nebo komplex v Sant Jordi.

Způsob jakým byly navety stavěny, byl vždy jednotný. Naveta je zbudována z dvojité zdi, která je vyplněná drobnými kameny a hlínou. Vnější část je postavena z velkých kamenů nebo desek, které jsou kladeny na sucho. Vnitřní stěna je sestavena z menších kamenů, které jsou více opracované.

Obr.2 Chaty kultury Fontboisse s podlouhlým půdorysem z Cambousse, podle J.Arnala

Konstrukce se někdy liší kladením kamenů. Rozlišujeme dvě varianty podle kladení kamenných bloků do základové linie navety. Ve většině případů jsou bloky kladeny horizontálně, ale někdy jsou bloky položeny vertikálně, jako ortostaty. Existuje možnost, že jsou tu chronologické odlišnosti mezi těmito dvěma variantami. Na stavbu navet byly užity tyto typy kamenů:

- a) Na hrubo opracované bloky jsou nejobvyklejší a nacházejí se zejména na venkovních částech navety.
- b) Bloky opracované tak, aby seděly v rozích nebo apsidě navety.
- c) Malé kameny, které se používaly zejména v horních partiích navety.
Kamenné překlady vstupu, ostění, prahy, bubny sloupů a kamenné desky na zastřešení.
- d) Vnitřní struktura se dochová jen v některých případech: prahy u vchodů, lavice, pece v apsidě. Tyto druhotné elementy nám umožňují určit účel, kterému stavba sloužila.

I.4 Obytná naveta a její paralely

Malorka

Je obtížné kulturně rozlišit obytné navety na Malorce a Menorce. Struktura, způsob konstrukce a archeologické kontexty jsou téměř identické.

Pitiüses (výběžek baleárského ostrova Formentera)

Jsou zde náznaky existence těchto staveb. Zatím nepřímo potvrzeno.⁴ Konstrukce podobná navetě byla objevena nedaleko Cap de Berberia.

Jih Francie

Podle L. Platamora první osídlení na Menorce vzniklo na konci 3. tisíciletí a první osadníci se sem dostali od ústí řeky Rhóny, neseni větry, které vanou na podzim a v zimě. Kultura Fontbouisse sem byla vytlačena kulturou Polada přes Chassey.

Chalkolitická kultura Fontbouisse představuje chaty podlouhlého půdorysu, u nichž můžeme pozorovat spojitost s navetami na Malorce a Menorce. Ekonomika této zemědělské společnosti byla založená především na pěstování obilí kombinovaně s chovem dobytka, příležitostně lovem. Stejně jako pretalayotská tak i tato kultura byla pacifistická.

Obranné prvky v architektuře, jako je defenzivní komplex v Lébous (Sant Matheu de Treviers) nebo Bousarges (Argelliers) jsou spíše výjimkou. Osady vykazují náznaky stavebního plánování, přičemž obytné zóny jsou viditelně odlišené od těch, které byly spojeny s hospodářskými aktivitami.⁵

Celá osada se koncentrovala kolem centrální budovy, ke kterému se přistavovaly další chaty, jak je nejlépe vidět v Cambous (Viols en Leval). Toto schéma není vzdálené tomu, co známe z Es Figueral de Son Real (Santa Margarida, Malorka). Osada v Cambous strukturou připomíná také lokalitu Sant Jordi (Mercadall, Menorka) a nebo Son Mercer de Baix (Ferreries).

Odkryty byly chaty kruhového i obdélného půdorysu, ale běžný byl i podlouhlý půdorys s dvojitou apsidou, který byl zdokumentován u vesnice Vilage de la Pourcareresse (Mas de Londres) nebo na lokalitě Cambous. V rámci kultury Fontbouisse rozlišujeme tři typy staveb:

4) Informace vedoucího výzkumu Benjama Costy z muzea na Ibize

5) LOUIS, M. ; PEIROLLE, D., *Les fonds de cabanes néolithiques de Fontbouisse*, Gallia Tom V. Paris 1971, str. 235-257

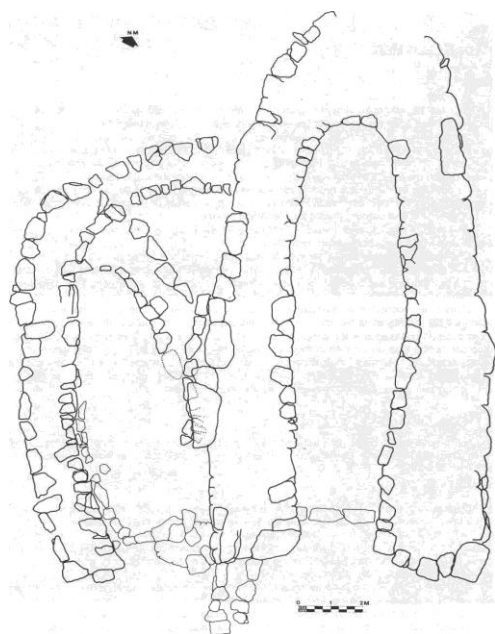
- a) Klasický oválný typ
- b) Kruhové struktury v okrcích, nebo samostatně
- c) Pravoúhlé struktury

Všechny tyto stavby situované na pravém břehu Rhóny, mají dvojité zdivo s výplní tolik příznačné pro architekturu Malorky a Menorky.

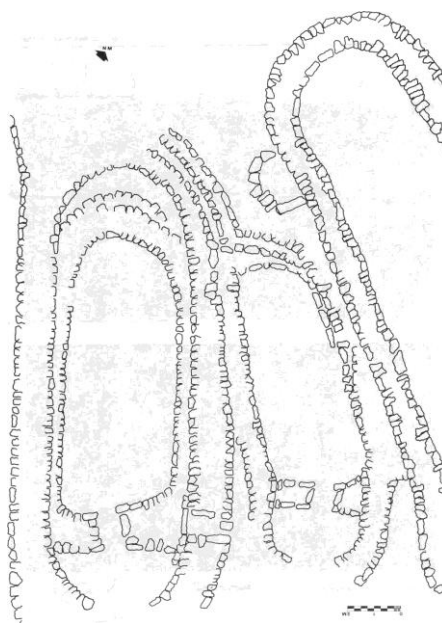
Hovoříme o dvou kulturních skupinách, které v různých variacích budovaly stavby s týmiž půdorysy. Stejně tak v obou případech strukturu monumentu ovlivňoval terén a jiné přírodní elementy a samozřejmě i starší výstavba.

Obě kultury se chronologicky i ekonomicky shodují v tomtéž momentu svého vývoje. Kultura Fontbouisse odpovídá vrcholně rozvinuté chalkolitické fázi, zatímco na Menorce chalkolit teprve začíná a rozvíjí se během doby bronzové. Zpočátku na výstavbu hlavních budov používají menších kamenů, velké bloky byly umístěny pouze v nárožích, u vchodů staveb a nebo u základové řady bloků. Tento způsob konstrukce se liší od kyklopské techniky zdění u navet. Na druhou stranu je třeba brát v potaz nedostatek zdrojů, ze kterých by mohli těžít dostatečné množství bloků. Snad jen v zóně vápencových skal a nebo potom v dolomitech Languedoc. Zastřešení bylo nejspíše řešeno stejným způsobem jako u navet. O této skutečnosti svědčí hojnost kamenných desek nalezených uvnitř těchto chat. I pozůstatky pilířů v interiéru, jak je evidentní například v La Bergerie Neuve (Laurent), vedou k tomuto závěru. Lze spatřit analogie s navetami v Son Mercer a Son Real, které disponují se sloupovím ve středu komory.⁶

Uvnitř komplexů kultury Fontbouisse bylo nalezeno srovnatelně větší množství krbů a ohnišť, než bylo běžné v osadách s navetami. Tato odlišnost souvisí s chladnějšími klimatickými podmínkami. Ale to už se jedná skutečně o detaily. Na první pohled je zřejmé, že mezi těmito dvěma kulturami je jasná souvislost.

Obr. 3 Navety z Canyamel, podle G. Rosseló Bordoy

obr.4 Chaty z Cambous podle J.Arnala

6) ROUDIN, J.L., CANET, H., Cambous, village préhistorique, Milano 1986

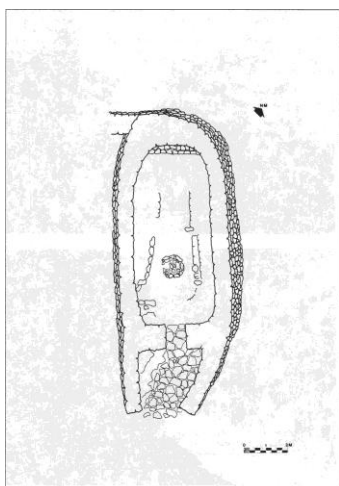
Sardinie

I na tomto ostrově v centrálním Středomoří se setkáváme s konstrukcemi s podlouhlými podkovovitými půdorysy a to v oblasti Comune de Marada spolu s věžemi zvanými nuraghi.

Také obytné domy podlouhlého půdorysu ze Santa Cristina di Paulilatino, objevené při nedávných výzkumech, vykazují jistou strukturální podobnost s navetami.

Velmi dobře zdokumentovaný chrám Malchittu (Arzachena) nedaleko Gallury je taktéž strukturou velmi blízký navetám. Lilliu jej datuje do sardinské doby bronzové a pro svou podlouhlou formu ve tvaru podkovy s nepravidelným zdivem interpretuje jako obytnou navetu v dobrém stavu zachování. Díky nálezům ústředního ohniště se tomuto monumentu přezdívá megaron.⁷

Data nejsou hojná, ale nechávají zde otevřenou možnost pro srovnání. I vzhledem k tomu, že jsou na ostrově v poslední době objevovány další domy podobného typu, považujeme vztah mezi kulturou Menorky v době bronzové a Sardinie za vysoce pravděpodobný.

Obr. 5 Tempiu Malchittu d'Arzacheno (podle Ferrarese Ceruti), Sardinie

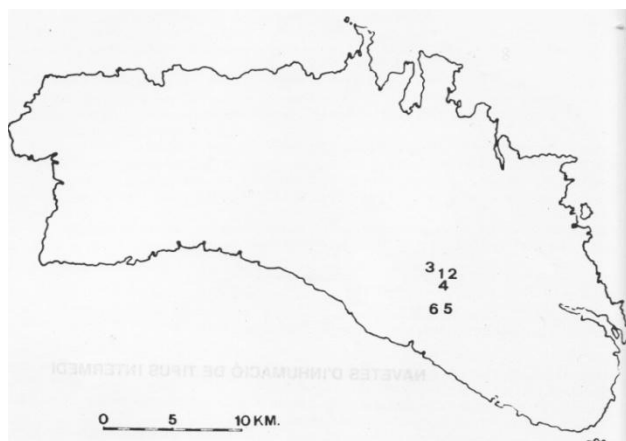
obr.6 obydlí ze Santa Cristina di Paulatino, Sardinie

I.5 Pohřební navety

Pohřební navety se od obytných navet liší nejen půdorysem, ale i vnitřní komorou, která nebývá prostorná. Komora je přístupná koridorem, přes těsný otvor, který je vytesán přímo ve středu kamenné desky. Pohřební navety jsou většinou dvoupatrové. Stropy jsou nízké navety obtížně přístupné.

7) MELIS, E., *Carte dei nuraghi della Sardegna*, Monumenti preistorici del comune di Mamoiada, Sardegna 1989

Geografické umístění

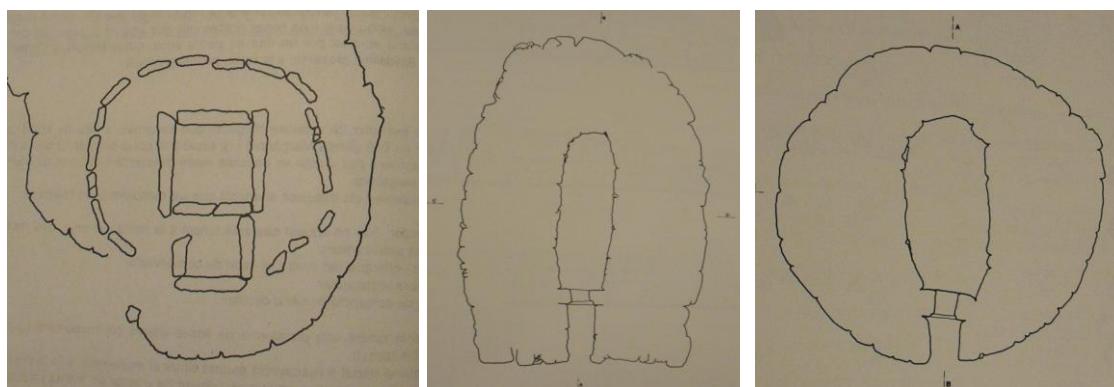

1. Biniac-L'Argentina
2. Biniac-L'Argentina
3. Llumena d'en Montanyés
4. Torralbet
5. Cotaina
6. Torre Llisà

Typ intermedi (naveta oválné formy)

V přesném překladu střední nebo „přechodná“. Je charakteristická svou téměř kruhovou formou. Někteří badatelé považují tento typ monumentu, jako vývojový mezičlánek mezi navetou a talayotem.⁸ Plantamor považuje tento typ navety jako přechodný článek mezi megalitickými hroby a pohřební navetou podlouhlé formy.⁹

Obr. 7 Vývoj pohřební navety

megalitický hrob
(Son Bauló de Dalt)

naveta typy allargada
(Rafal Rubí)

naveta typy intermedi
(Biniac - L'Argentina)

8) **SERRA BELABRE**, *La naveta de Biniac*, Pyrenae núm. 1 Barcelona 1965

9) **PERICOT, GARCÍA**, *Las islas Baleares en los tiempos prehistóricos*, ed. Destino Barcelona 1975

Obečně navety typu intermedi se stavěly způsobem, který je běžný nejen u navet, ale později i u talayotů. Na první pohled je zřetelná masivní základová řada bloků. Kameny jsou kladeny na kratší stranu a v horních částech jsou umístěny menší bloky. V podstatě se s tím typem zdění setkáváme u všech monumentů, od megalitických hrobů až po talayoty.

Zdi navety intermedi mají zvenku menší sklon a to umožňuje, aby měl interiér větší rozměry. V některých případech jako Binic i Torre Llisà byly na výstavbu interiéru i vnějších zdí využity jen kameny menších rozměrů.

Struktura

Je zde patrná jistá konstrukční jednotnost a společné rysy s megalitickými hroby.
Prvky společné s megalitickými hroby:

- dvojité zdivo s vnitřní výplní, které dodává konstrukci pevnost
- kamenné desky na zastřešení komory
- jasné rozhraní mezi komorou a koridorem
- kruhová nebo oválná forma půdorysu
- perforované desky sloužící jako vchod do pohřební komory.

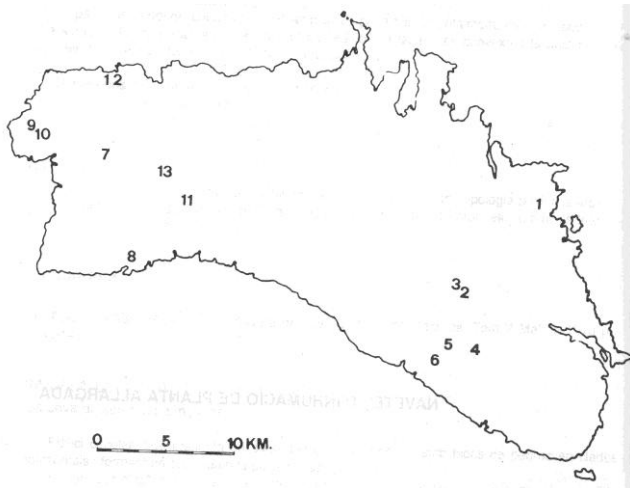
Z výše uvedení mapy je patrné, že navety tohoto typu se nacházejí na poměrně malém území. Všechny lokality jsou situovány na cestě mezi Mahonem a Alaiorem a mezi Sant Climent a Cala'n Porter a Alaiorem. Vzdálené jsou mezi sebou přibližně 5 km. Téměř vždycky jsou umístěny na vyvýšených místech (malé skalní vyvýšeniny) nebo přímo na svazích. V okolí se nenacházejí žádné další monumenty včetně sepulchrálních.

Datování navet

Nálezy keramiky a bronzů v natevě Cotaina vykazují paralely se Son Matge datované do roku 1225 př.Kr. a můžeme je považovat za raně talayotské. Doba užívání navety Biniac – L'Argentina, která byla zkoumána menorským muzeem, spadá do stejného období. Keramika i kostěné nástroje jsou datované do talayoticó I. Časový horizont užívání tohoto typu navet je v rozpětí 1750 až počátek prvního tisíciletí.

Typ naveta allargada (doslovně podlouhlá naveta)

Jak bylo výše řečeno mají tyto monumenty velmi společného se megalitickými hroby. Vstup, koridor, komora, vše odpovídá téže konstrukční koncepci. Dále způsob zastřešení pomocí kamenných desek je identický. Pokud sledujeme půdorysy, mohli bychom megalitické hroby považovat za vývojový článek, jehož inovací byla naveta allargada, další fází byla naveta intermedi a závěrečný článkem byl samotný talayot. Taková teorie je poněkud prvoplánová, ale má své opodstatnění pro orientanci ve vývoji monumentů.

1. Sa Torreta de Tramuntana
2. Es Rafal Rubí (jih)
3. Es Rafal Rubí (sever)
4. Binimaimut
5. Cotaina
6. Son Vitamina
7. Es Tudons
8. La cova
9. Torre del Ram
10. Torre del Ram
11. Binipati Nou
12. Son Morell
13. Son Camps

Charakteristické pro pohřební navety je horní patro, které sloužilo nejspíš pro ukládání kosterních ostatků, jak potvrzují nálezy z Rafal Rubí a nebo Torre Llisà, ale tento architektonický prvek není pravidlem.

Překvapivá je také externí podobnost mezi obytnými navetami a navetami typu allargada. Často se identifikují až na základě podrobného zkoumání interiéru navety. Technika zdění (opracované bloky a pravidelné zdivo, bloky kladené v horizontálních řadách) použité v Es Rafal Rubí pozorujeme i u navety Clariana i Son Mercer de Baix. V podstatě i interiér je velmi podobný v obou případech. Zdá se, že skutečně se liší jen kvalita zdiva. Pohřební navety toho typu, jsou vypracovanější. Především bloky jsou přibližně velké a spáry mezi nimi jsou velmi těsné. Jediným neměnným prvkem je zastřešení z kamenných desek, které se vyskytuje prakticky u všech megalitických monumentů, které zde zmiňuji.

Uvnitř těchto pohřebních navet se v některých případech v apsidě dochovala lavice, jejíž účel nebyl objasněn.

Obr.8 Naveta Es Rafal Rubí, koridor s perforovaným vchodem.

obr.9 Zastřešení navety Es Rafal Rubí

Pohřební navety typu allargada se nacházejí především mezi Mahonem a Alaiorem a nebo v okolí Ciutadelly.

Východní skupina těchto navet se vyskytuje při silnici na Cala n' Porter do Alaioru a vyskytuje se ve stejné oblasti jako megalitické hroby a nebo navety typu intermedi. Materiál nalezený v těchto navetách je pretalayotský, dokladem toho je například naveta Es Rafal Rubí. V této oblasti je vnějšek navet působí primitivně. Půdorysy jsou málo stylizované a zaoblené. Vnitřní zdi jsou poměrně rovné, nepatrně zkosené. Komora je přístupná skrze otvor v kamenné desce.

Západní skupina se nachází v okolí Ciutadelly. Uvnitř se nachází materiál z rané talayotské fáze. Tyto navety byly budovány v pozdní době pretalayotské.

I.6 Paralely pohřebních navet

Malorka

Mnoho archeologů řeší otázku absence pohřebních navet na Malorce.

- a) Funkci navet na Malorce zastoupily skalní hypogea.¹¹
- b) Hypogea ležela pod navetami, jak to známe ze Son Caulelles (Matrratxí).
- c) Malorka a západní pobřeží Menorky bylo během doby pretalayotské propojeno, jako kultura s pohřby v hypogeech. Pohřební navety, se začaly poprvé objevovat na východě Menorky. Na konci doby bronzové byly pohřební navety rozšířeny po celém ostrově.

Jih Francie

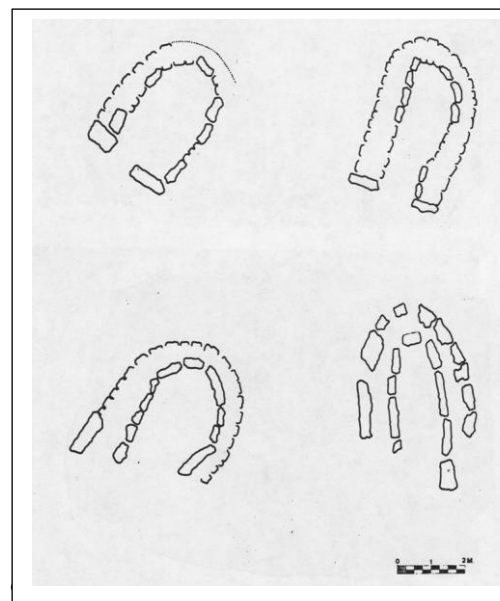
V této oblasti existuje 21 hrobů ve formě podlouhlé podkovy. Arnal tento typ pojmenoval „*Tombes de Ruche*“.¹² Nachází se v zóně kultury Fontbouisse a připomínají obytné domy, jen poměrně menších rozměrů, jako se mělo jednat o příbytek zesnulého.

Uvnitř byly objeveny artefakty, které odpovídají době chalkolitické vytvořené a užívané lidem kultury Fontbouisse. Mnohé z nich byly opětovně využívány i v pozdějších fází.

Stavba má formu podkovy s více či méně polokruhovou apsidou. (Le Truc de Sauce poblíž Viols le fort)..

I tyto monumenty byly budovány z dvojitého zdiva s vnitřní výplní. Vnější část z masivních desek, kladených na kratší stranu. Tedy způsob blízký megalitickým způsobům zdění.

Tyto hrobky mnohými rysy připomínají obytné domy. Apsidální domy a nebo „*Alles Couvertes*“, podobnost mezi hrobkami a obydlími je známý fenomen, který se objevuje i na Menorce. Obzvlášť velká podobnost je patrná mezi typem *Tombe de Ruche* a navetou de Sa Torreta de Tramuntana, která byla pravděpodobně postavena v téže epoše.

obr.10 *Le Truce de Sauze, Boussargues*

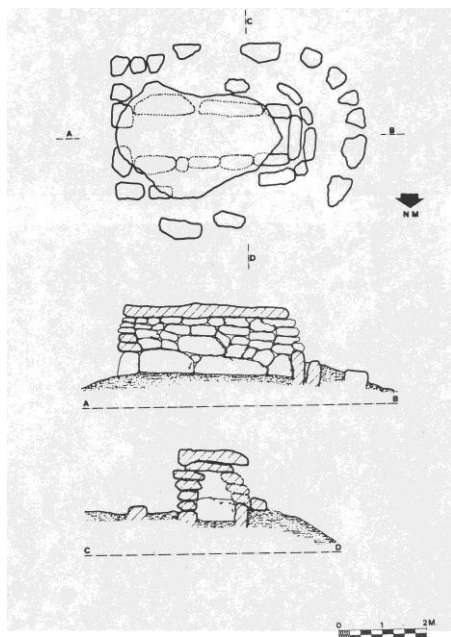
Sardinie

I na Sardinii bychom našli analogii k pohřebním navetám tzv. *Tombi di Giganti*. Tyto hrobky jsou časově situované mezi 1500 – 1200 př.Kr, ale jejich původ má kořeny v prenuragické fázi.

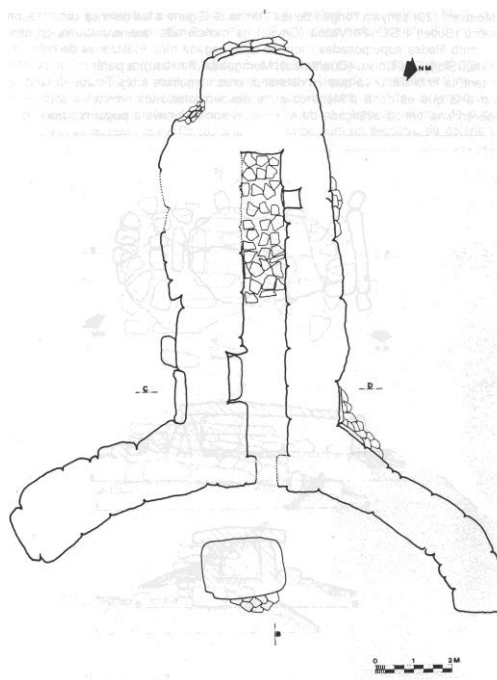
11) CARTAILHAC, E., *Monuments primitifs des Iles Baléares*, Toulouse 1982

12) MORRAVETTI, A., *La tomba di Giganti*, Vol.1 Sassari 1984, str. 69-96

Tombe di Giganti se zastřešenými galeriemi Su Coveccu (Bultei), nebo S' Ena'e Vacca (Omzai) se pravděpodobně vyvinuly z konstrukce typu, typu Domu'e nebo Muraguada (Bauladu) okolo 1600 př.Kr. Vývojová linie od megalitických hrobů až po pozdní gigantické hroby je podobná vývoji na Menorce mezi megalitickými hroby a pohřebními navetami.

obr.11 Tombe di Gigante, Su Coveccu

obr.12 Domu'e Orku (Sidi)

Contu ve své studii o významu stél gigantických hrobů zmiňuje jistou analogii mezi monolitickými monumenty de Campu Lontanu (Florinas-Sassari) a menorskými pohřebními navetami. Hypotetické rekonstrukce ukázaly překvapivou podobnost s pohřební navetou dels Tudons.¹³ I v případě Domu'e S'Orku a Maraguada je externí řešení staveb velmi blízké pohřebním navetám.

Součástí komplexů Tombe di Giganti jsou i přilehlá ohniště a monolitické exteriéry, které byly nejspíše spojené s pohřbíváním a rituály, které tomu předcházely. Stejný kontext je znám i u navety typu intermedi z Biniac L'Argentina a nebo u megalitického hrobu ze Ses Roques LLises (Torre d'en Gaumés).

I tyto stavby disponovaly pravděpodobně horní patrem, jak naznačují masivní desky uvnitř hrobky. Dalším společným elementem je perforovaná kamenná deska, která se u některých hrobek typu „giganti“ objevuje, kombinované s dalšími prvky jako jsou stély.

Je evidentní, že vývojová linie je velmi podobná i technické řešení staveb si je velmi blízké. Pokud zvážíme všechny shodné rysy, je obtížné si představit, že by mohla být architektura těchto dvou ostrovů výsledkem nezávislého vývoje.

13) CONTU, E. *Tombe di Giganti*, Sardinia, Sassari, 1978, str. 80-89

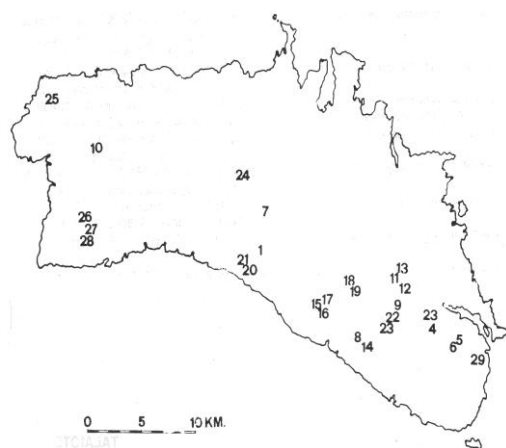
II. Talayot

Talayot, který definuje období baleárské prehistorie je svým způsobem osou celé periodizace. Paradoxem je, že patří k nejméně probádanému monumentu v rámci talayotské doby, i přestože archeologové a historikové věnovali tomuto monumentu značnou pozornost. Avšak reference týkající se tématu jsou většinou obecné a chybí ucelenější studie.

Je potřeba zmínit historiky, kteří již v 19.st. erudovaně publikovali o prehistorii Baleár, jako Binimelis, Ramis i Ramis nebo Oleo Quadrado, jejichž monografie jsou dnes těžko dostupné. První ucelenější koncepci však přinesl až Cartaiac, který se snažil tehdy nabitě znalostí a vzájemně porovnat a utřídit ve svém díle *Monuments primitifs des Iles Baleares*. V průběhu 20.st. působili Kessler, Hayr, Bosch Gimpera, Hernández Mora a v neposlední řadě Martínez Santa-Olalla. Z toho období máme mnohé popisy, kresebné dokumentace talayotů, ale v některých případech je obtížné prokázat jejich přesnost. Stav některých lokalit s talayoty se přes desetiletí značně změnil a velká část je dnes přikryta hustou vegetací.

V současné době jsou k dispozici publikace ze systematických výzkumů menorského muzea v Mahonu v Talatí de Dalt, Curnii, Torre de Galmés. Velmi užitečná je i publikace profesora Benejama o chronologii prehistorických monumentů¹⁴ a nebo o distribuci monumentů.¹⁴

II.1 Distribuce talayotů

1.Santa Mónica	15.Torre d'En Gaum.1
2.Curnia1	16. Torre d'En Gaum.2
3.Curnia 2	17.Torre d'En Gaum.3
4.Sa Cudia Cremada	18.Torralba d'En Sal.1
5.Trepucó 1	19.Torralba d'En Sal.2
6.Trepucó 2	20.Sant Agustí Vell 1
7.Ses Fonts rod de Baix	21.Sant Agustí Vell 2
8.Es Lloc Nou des Fas	22.Torelló 1
9.Talatí de Dalt	23.Torelló 2
10.Montefí	24.Rafal Roig
11.Biniaiet 1	25.Torre Vella d'En Lozano
12.Biniaiet 2	26.Son Catlar 1
13.Biniaiet 3	27.Son Catlar 2
14.Binicafal	28.Son Catlar 3
	29.Trebalúger

Talayoty se nejvíce objevují v oblasti s vápencovými skalami a světlým pískovcem tzv. „mares“, ale také v zóně s nerostem zvaný „riog gres“ (Rafal Roig, Ses Fonts Rodones de Baix, Santa Cecília), posledně zmíněný materiál však podléhá snadno erozi, jak je patrné na i špatném stavu dochovaných monumentů.

14) BENEJAM GUSTAU, El poblament de Menorca de la prehistoria, Museo de Menorca, Mahón 1993

Velké talayoty jsou mnohem frekventovanější na východní části ostrova, zatímco na západě Menorky, se koncentrují monumentální talayoty pouze kolem Son Catlar. Je možné, že tyto exempláře byly prototypem monumentům, které byly okolními osadami s větším nebo menším úspěchem imitovány.

Co se týká vnitřního uspořádání talayotů, nejčastěji se setkáváme s koncepcí při jedné ose a to obzvláště v centrální části ostrova okolo Es Migjorn a Mercadal. Zdá se, že tato oblast byla hranicí mezi západní a východní částí Menorky. Navíc se zde dochovalo i velké množství izolovaných talayotů. Tyto talayoty nejspíše, vznikly jako součást obranné sítě, jako tomu napovídá jejich strategické umístění v blízkosti skalních útvarů a roklin.

II.2 Typologie

Jakékoliv pokusy o vytvoření exaktnější typologie dosud selhaly pro nedostatek monografických studií a výzkumů na daných lokalitách. Zde uvedená typologie je zcela provizorní a podpořena studií *L'arquitectura prehistòrica de Menorca* Lluíse Plantamora. Malá část talayotů se dochovala dobře, jejich interiér je přístupný a právě v těchto případech je možné vytvořit klasifikaci. V jiných případech se taková analýza vylučuje. Jediné, co se dochovalo je suť rozměrných kamenů pokrytých vegetací.

Klasifikace je založena na porovnání vnitřní a vnější struktury talayotu a pokud tato informace není dostatečná, tak na základě dalších faktorů jako funkce nebo umístění.

1. Velikost

Talayoty dělíme do dvou prostých skupin, na malé a velké. Některé talayoty bychom mohly určit jako středně velké. Někdy je těžké jasně vymezit hranici mezi monumentálními a menšími talayoty. V takových případech se přihlíží k funkci a nebo k umístění v rámci urbánního kontextu.

- a) **Malé talayoty** s průměrem do 20 m. Vyskytují se téměř po celém ostrově jednak samostatně a nebo jako součást sídlištního kontextu. V takovém případě se nacházejí na okrajích osady. Do této skupiny patří Ses Fonts Rodones de Baix, Santa Mònica, Sant Augustí, Rafal Roig, Biniatzemt, Mestall. Pak jsou případy, kdy se samostatné talayoty staly součástí postupně rostoucí osady jako v Talatí de dalt, Trepucó a nebo Curnie. K talayotům je připojena zeď. Ale pouze v jediném případě Curnie prochází zeď přímo talayotem.
- b) **Velké talayoty** (monumentální) jsou s průměrem nad 20 m, relativně hojné na východě ostrova. Výjimečně se vyskytují i na západě Menorky. Vzhledem k monumentálním rozměrům a umístění můžeme v tom vidět záměr označit teritorium (Trepucó, Torre d'En Galmés, Talatí de Dalt, Curnia.).

2. Vnější průměr

- a) **Kruhový nebo oválný půdorys** je nejrozšířenější forma talayotu, jak to demonstrují dochované půdorysy.
- b) **Čtvercový půdorys** není na Menorce ničím běžným, ale zároveň ani ničím neobvyklým. Na rozdíl od malorských sousedů nemají menorské talayoty pravoúhlá nároží, ale spíše zaoblená. Zdivo u tohoto typu bývá velmi kompaktní a z velkých

bloků. Do této skupiny bychom mohli zařadit severovýchodně orientovaný talayot z Trepucó a severně orientovaný talayot z Biniaiet. Této typologii odpovídá také talayot v jihovýchodní části Clariana, který je přistavěný k pravoúhlému talayotskému obydlí.

3. Vnitřní struktura

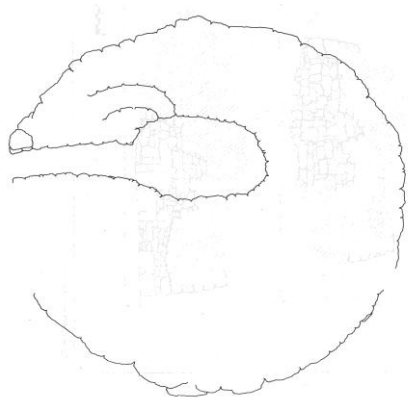
Hovoří se zejména o možné existenci komory u typu **talayot macizo**. Zdá se, že u tohoto talayotu chybí vnitřní využitelný prostor. Je velmi těžké si představit, že by talayotští obyvatelé vynaložili takové úsilí, bez toho aniž by mysleli na maximální využití této stavby, včetně jeho interiéru. Dosud však nemáme dostatek podkladů, abychom mohli s jistotou hovořit o absenci komory v talayotu macizo. Velké množství variant a forem jsou definované ve dvou skupinách:

- a) Půdorysy, jejichž vnitřní rozměr a zastřešení je konstruováno při jedné horizontální nebo vertikální ose:
 - **Talayoty s koridorem** (Biniatzem) a nebo s koridorem a malými komůrkami (Ses Fonts Rodones). V obou případech převládá názor, že koridor vedl do vyšších částí talayotu. Strukturou odpovídá monumentu na jihu Binicurdell a talayotu d'Es Lloc Nou des Fasser (patří mezi nejstarší talayoty na Menorce).

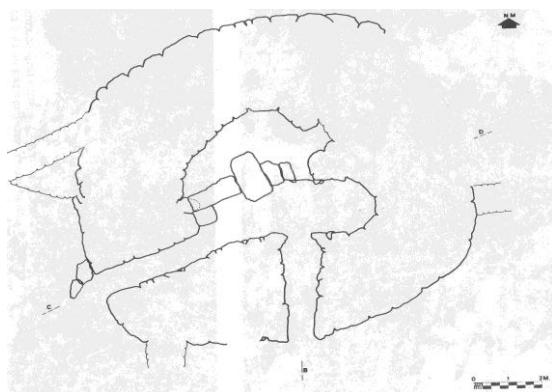
obr.13 Talayot 1 Curnia

- **Talayoty s komorou** a se spodním patrem a netradiční komorou výběžkovitého tvaru viz obr. 13 talayotu Sa Torre Vella d'En Lozano. Centrální sloup drží kamenné desky tvořící střešku, které zároveň tvoří horní patro také s výběžkovitou komorou. Forma odpovídá také monumentu v Sant Augustí.

Obr.14 talayot Sa Torre Vella d'En Lozano

- Souvisí s více než jednou osou, které se střetávají v místě komory, kde je vstup do horního patra, jako to vidíme u talayotu Rafal Roig.

Obr.15 talayot Rafal Roig

- Tato první skupina se rozvíjí v pol. 2.tisíciletí a zejména na východu Menorky.¹⁶
- b) Konstrukce, jejichž vnitřní uspořádání se koncentruje kolem centrálního bodu.
- **Talayoty s galerií a centrální komorou**, tedy s prostorným koridorem, vnitřní uspořádání je velmi podobné předchozímu typu. Tato struktura je zřetelná u monumentu Sa Cudia Cremada a u monumentu v Curnii 2.
 - **Talayoty jejichž zdivo lemuje centrální osu** v koncentrických prstencích a ohraničují tak téměř kruhovou komoru. Takové uspořádání naznačuje snahu o vybudování kopule, přibližování kamenů směrem ke středu. Celkově tato technika nebyla zdokumentována nikde na Menorce. Výjimkou je Curnie a Torrelló, které naznačují počátky takového typu konstrukce, které je tak příznačná pro nuraghi na Sardinii. Jiné menší talayoty jako Binicalaf nebo Sant Augustí Vell vykazují stejné prstence.
 - **Talayoty s centrálním sloupem** a radiálními střešními deskami, s touto technikou se setkáme u Torre Vella d'En Lozano nebo Son Catlar.

16) PLATAMOR, L. *Prehistoria de las islas Baleares*, Espacio, Tiempo y Forma, Serie I, Prehistoria y Arqueología, t. 10, 1997, págs. 325-398

Další konstrukce připojené k talayotů

Nejčastěji se k talayotům přistavovaly obytné domy, zpravidla připojeny k jižní části. Jsou stavěny stejným způsobem jako talayoty, z rozměrných horizontálně kladených bloků. Jejich klíčovou funkcí bylo podpořit defenzivní charakter stavby. Vnější půdorys těchto staveb je většinou kruhový a nebo čtvercový se zaoblenými rohy v interiéru (Santa Mònica, Sant Agustí Vell). Ve všech těchto případech je vchod situován na západ, vzhledem k talayotu. Někdy mívají formu malých ohrazených dvorů. Komplex pak vytváří určitý druh obranné clony, které dominuje věž talayotu a blíží se tak komplexnosti nuragických kastelů.

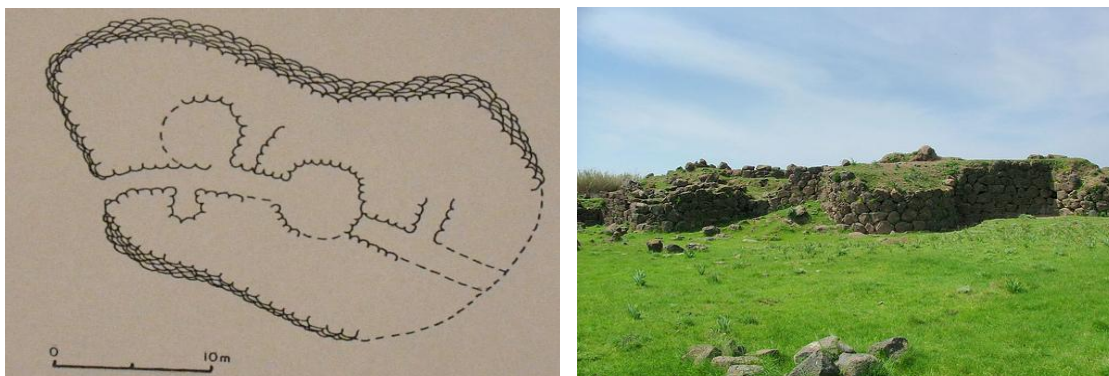
II.3 Paralely

Sardinie

Podobné je to i na Sardinii u protonuraghu Brunku Māduguí (Gesturi-Cagliari) nebo Corcove (Orotelli-Nuoro) mají shodné proporce s výše uvedenými torry, přičemž nejstarší byl datován 1820 př.Kr.

Brunku Madugui, Gesturiu (plán podle Lilliu)

Monument s koridorem a četnými výběžky vznikl kolem let 1850 př.Kr, v rané době bronzové, jedná se tedy o protonuragh. Stěny se směrem vzhůru zužují, což poukazuje na snahu o výstavbu falešné klenby.

obr. 16 protonuragh Brunku Madugui

Na půdorysech je patrná celá řada podobností s talayoty s koridory a výběžkovitými komorami.¹⁵ Obecně bychom mohli soudit, že počátek 2.tisíciletí je dobou, kdy se začínaly stavět monumenty z kyklopského zdiva na ostrovech západního Středomoří

Jasně viditelné jsou tři fáze vývoje:

1. První osídlování této zóny započalo na počátku 2.tisíciletí, vznikají protonuraghi.
2. Nuraghi více či méně oválného půdorysu byly běžné od poloviny 2.tisíciletí.
3. Komplexy těchto monumentů jsou charakteristické pro konec 1.tisíciletí.

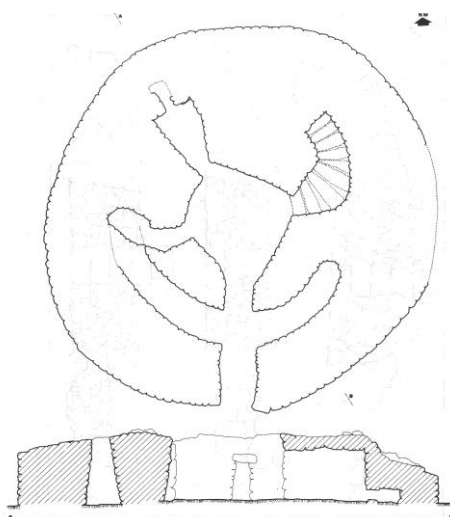
Menorské talayoty s koridory se strukturou blíží k protonuraghům. Například protonuragh Peppe Gallu (Uri), jehož interiér je uspořádán stejně jako v talayotu Ses Fonts Rodones de Baix a nebo talayot 2 v Torelló. Nejkomplexněji dochovaný je však Rafal Roig, který bychom mohli srovnat s protonuraghem Ono (Dualchi Nuoro), Aidu Arbu (Bortigali-Nuoro) a Perca 'E Pazza (Botalona-Nuoro) nebo taky s centrálním monumentem Cucuruzzu (Levie) na ostrově Korsika.

Malorka

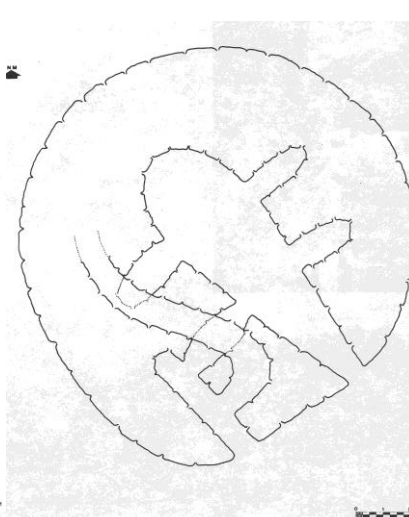
Na Malorce se také nacházejí talayoty nepravidelných forem s osovou symetrií. Je pravděpodobné, že výstavba odpovídá fázi, kdy ještě nebyly na Malorce ustáleny typy monumentů.

Talayoty na východě Menorky, které jsou koncipovány kolem vertikální osy měly pravděpodobně falešnou klenbu, jak je to příznačné pro nuraghi a torry. Co se týká půdorysů, se nuraghi a torry od menorských talayotů se v zásadních aspektech neliší.

Většina nuraghů s jednoduchým půdorysem disponují centrální komorou, do které se vstupuje koridorem, s postranními malými prostory, kde začíná schodiště nebo rampa vedoucí do horního patra. To je případ nuraghů Genna Masoni (Gairo-Nuoro), S'Attendu (Orani-Nuoro) a Giannas (Flussio-Nuoro).

obr.17 Torre de Focè

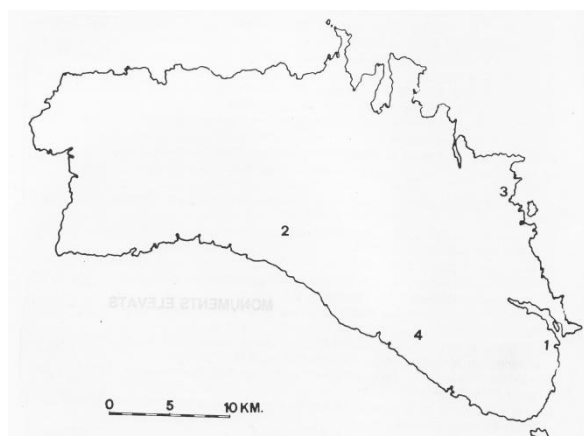

obr.18 Protonuragh de Crastu

I. Stupňovité monumenty

Na Menorce existuje řada monumentů s rampou a kaskádovitými sekcemi, jako je monument v Toraixa (Es Castell) a Binicudrell (Es Migjorn) a případně taky Binixíquer (Mahón), přičemž rampa usnadňovala přístup do horních pater. Jedná se o samostatnou skupinu monumentů, které se od talayotů následovně liší uvedenými aspekty:

- Horní části stavby jsou snadno přístupné rampou spirálovité formy a nebo cik-cak.
- Kaskádovité sekce, měly nejspíše obranný charakter.
- Jsou umístěny v obytné zóně, ale zřetelně oddělené od talayotských domů.

1. Toraixa
2. Binicurdell
3. Sa Torreta de Tramuntana
4. Binixíquer

Jsou to monumenty, které mají s talayoty mnoho společného: kyklopskou techniku zdění s opracovanými bloky v horizontální pozici. Půdorysy a vnitřní uspořádání a dokonce i umístění v rámci osady. Po konstrukční stránce je to vlastně varianta talayotu. Největší koncentrace těchto monumentů je na východě Menorky. Do této kategorie bychom mohli zařadit i monument ze Sa Torreta de Tramuntana, který je podobně jako Binixíquer má formu dvou na sebe posazených kuželů bez špičky.

Jejich přesná funkce nebyla objasněna. Na základě srovnání s podobnými strukturami Malorky a Sardinie se zmiňuje převážně kultovní funkce.

Liliu se domnívá, že v horních částech stavby docházelo k rituálům a ceremoniím. Nakonec se hovoří i možné pohřební funkci a to na základě výzkumu monumentu Monte D'Accoddi na Sardinii.

Prostorové vztahy:

Například monument Binixiquer leží ve středu kruhu, který je formován dalšími stavbami v rozpětí 12 km. Význam toho není jasný, ale naznačuje jisté pokusy o územní plánování. Stejně jako způsob distribuce, tak i funkce monumentů zůstává bez interpretace.

Funkce toto monumentu je neznámá. Momentálně se nejpravděpodobnější zdá, že se v horní částech stavby slavily různé rituály. Paralely ze Sardinie, jako například Monte D'Accddi (Sassari, Sardinie).

III.1 Paralely

Malorka

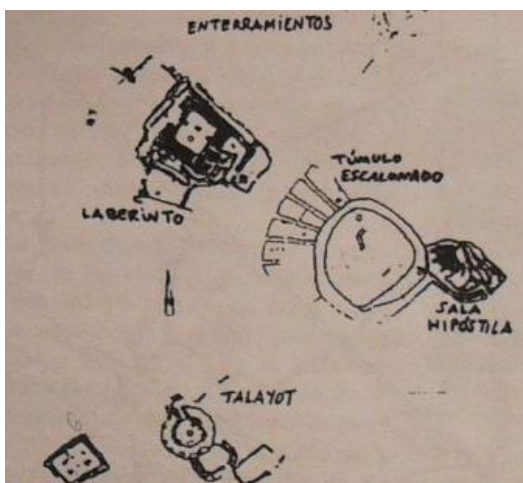
Jednou z mála analogií k menorským stupňovitým monumentům je exemplář ze Son Oms datovaný s určitostí 970 +/- 60, tedy přibližně do doby, kdy začaly být opuštěny navety. (Tato lokalita podlehla v 60. letech stavbě letiště a podrobnější dokumentace není dostupná.)

Monument v Pule (Son Severa) vykazuje mnohem starší datování. Zdá se, že komplex byl definitivně opuštěn 695 +/- 40, ale horní komora byla opuštěna už 1310 +/- 60, takže jeho výstavba musela proběhnout o něco dříve.

Sardinie

Monument Monte d'Accòdi, který náleží kultuře Monte Claro a Bonnannaro nás staví před trochu jinou problematiku. Tento druh monumentů sloužil k funerálním účelům, ale rampa byla přistavěna k monumentu pyramidální formy až v pozdějších stavebních fázích.¹⁶

Monument v Orsi je formován z kuželovitého těla o oválného půdorysu, datován je do 1330 +/- 50 až 880 +/- 50. Datace jsou časově souběžné s Pulou a tumulem ze Son Oms.¹⁷

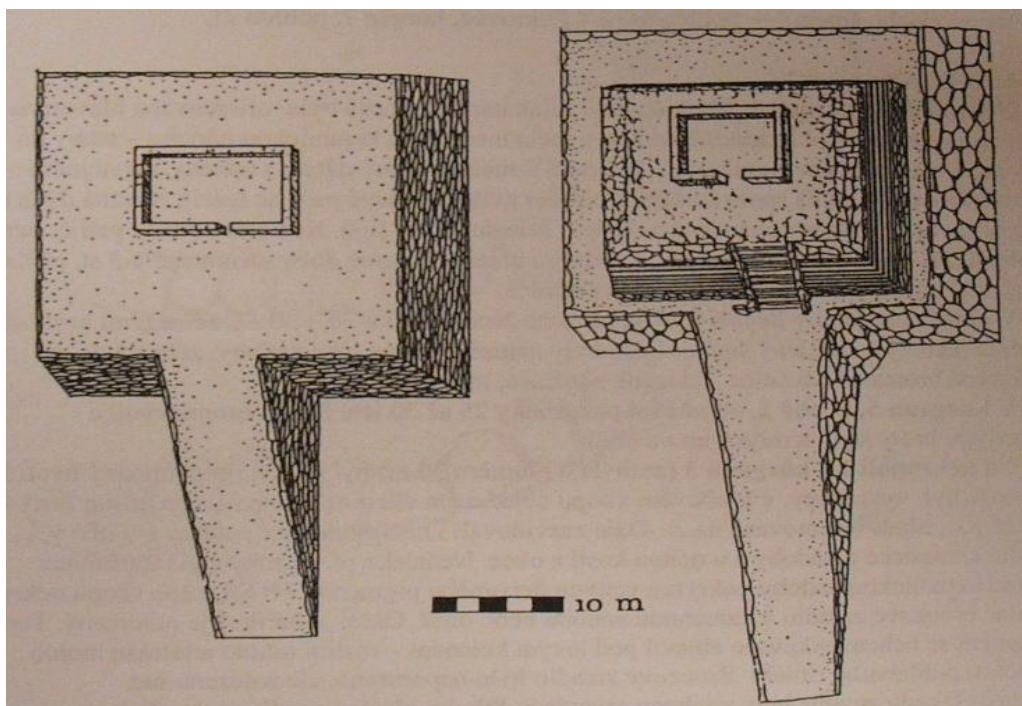
Na druhou stranu monument v Pule (Son Servera) je mnohem starší, datován již do roku 1310 +/- 60. Další analýzy pak ukazují, že byl nepřetržitě užíván až do 695 +/- 40. V horní části se stejně jako u monumentu ze Sa Torreta de Tramuntana (Maó) nacházela komora. Zajímavé je, že stojí v těsné blízkosti kruhového talayotu, se kterým společně tvoří jádro osady. Další paralelu s Monte d'Accòdi bychom našli na nepříliš známé lokalitě Son Mas des Potecari (Inca), která měla podle informací Rosselló Bordoy podobnou strukturu, jen čtvercového půdorysu.¹⁸

obr. 19 Stupňovitý monument Son Oms

16) **BALMUTH, M.** *Archeology in Sardinia*, AJA 96 (1996)

17) **ROSELLÓ BORDOY**, *El túmulo escalonado de Son Oms*, Barcelona 1963

18) **ROSELLO BORDOY, G.**, *Hallazgo de nuevas construcciones talayóticas en Es Plató de Son Mas de Potecari*, N.A.H.7, Madrid 1963

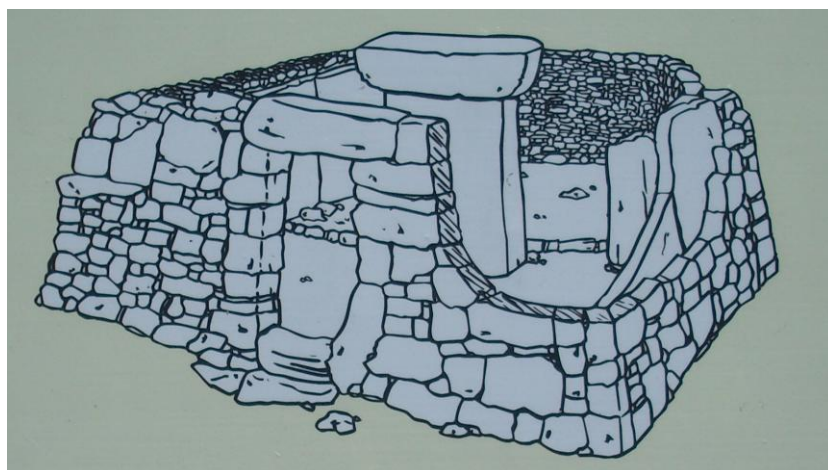
Obr.20 Monument Monte d'Accoddi, kultura Monte Claro, Bonannaro.

II. Svatyně a tauly

Taulová svatyně je monument religiózního charakteru s půdorysem ve tvaru podkovy a se stěnami, které se směrem vzhůru mírně zužují. Stavba disponuje centrálním sloupem z velkého, vertikálního bloku (připomíná ortostat) a dalším horizontálním, který představuje hlavici, tento element se nazývá taula.

Celý monument se vztahuje k tomuto centrálnímu elementu. Výzkumy v posledních letech ukázaly, že tauly jsou součástí nejen svatyní, ale i jiných monumentů s podobnou strukturou, jejichž funkci však nejsme doposud schopni identifikovat. Tauly nacházíme i samostatně, mimo okrsky. Nejspíše byly tyto samostatné tauly původně součástí komplexu, který se nedochoval. Tato interpretace se zdá přijatelnější, přičemž takto transformovaný architektonický prvek mohl nabýt o mnoho později svou vlastní funkci. Otázkou zůstává, proč má hlavice tauly ve svatyních tak nepraktický tvar, vzhledem k pokládání horizontálních bloků na zastřešení.

Až v roce 1982 začaly první odborné průzkumy na lokalitách jako je So Na Caçana. Výzkumy na lokalitě ukázaly, že se jednalo o kultovní okrsek, který zahrnoval celou řadu staveb s apsidálním půdorysem, mezi nimiž byly identifikovány i taulové svatyně. Tyto posvátné okrsky většinou nebývají v přímém kontaktu s obytnými jednotkami a stojí mimo osady.

Obr.21 Kresebné vyobrazení taulové svatyně v Torre d'En Galmes

IV.1. Architektonické prvky

Jedná se o poměrně komplexní stavbu, která precizně kombinuje rozličné prvky, které pak působí jako monumentální celek. Tato jistá odlehčenost a čistota linií u taulových svatyní je v jasném kontrastu s robustností a těžkopádným charakterem jiných talayotských monumentů.

Obr.č.22

Příklad zastřešení talayotského domu v Talati de Dalt pomocí ústředního taulového sloupu a řady polosloupů.

Taulová hala je rozdělená na přední a zadní část s apsidou. Jak vnější tak vnitřní uspořádání, představuje velmi přesnou práci, zejména zpracování zdiva v exteriéru, velká pozornost je také věnována přední části. Některé tauly jsou velmi útlé a připomínají ortostaty na patce přitesané ke skalnatému podloží. V kombinaci s dalšími pilastry, získává svatyně monumentální vzhled. Ten úkaz známe například z So Na Caçana 2 a 5, Trepucó, Torrellafuda). Ve většině případech se jedná o rozměrné monumenty.

obr.č 23. Pohled na sekundární taulový sloup, svatyně Torre d'En Galmes

obr.č.24 Celkový pohled na svatyni Torre d'En Galmés, hlavice tauly, se nedochovala na svém pilíři a je umístěna naproti vchodu

Další okrsky (So Na Caçana 2 i 5, Trepucó, Binimaimaut,...) nejsou již tak monumentální. Nejfrekventovanější je tato konstrukční kombinace: vertikální elementy, pilastry, kamenné zárubně u vstupů, bloky v horizontální pozici, někdy velmi pečlivě opracované, přitesané rohy interiéru. Sloupy bývají zpravidla monolitické, často částečně zabudované do zdiva, jako polosloupy a vždycky jsou korunovány hlavicí ve tvaru zkoseného kvádru. Hlavice je málokdy součástí zdiva. Zároveň vzniklý vztlak zabraňuje, aby sloup spadl. Tuto funkci plní v některých případech kamenné překlady v horizontální pozici, které stěnu také stabilizují. Největší centrální sloup taula, je samostatný architektonický prvek, který přímo navazuje na další sekundární struktury.

IV.2 Struktura a půdorys

V rámci talayotské kultovní architektury byla tendence budovat půdorysy ve tvaru podkovy. I zde můžeme potvrdit výjimky, především topografické zvláštnosti nebo okolní distribuce staveb přinutily stavitele k alternativám. Například čtvercové komory přistavěné k centrálnímu talayotu jsou toho dokladem.

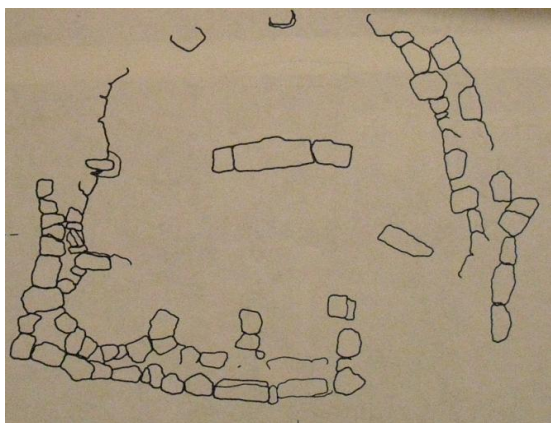
Struktury nevykazují žádnou pravidelnou symetrii, naopak tato nepravidelnost je v půdorysech charakteristická. Často je obtížné identifikovat samotnou apsidu a monument se zdá takřka obdélný (So Na Caçana 2, Son Catlar) a nebo se adaptovaly na starší stavby (Torre d'En Gaumés, Sant Agustí Vell 1, Son Catlar, Trepucó, Talatí de Dalt).

Další tendencí je budovat vnější ohrazení svatyně, které se směrem vzhůru zužuje. Téměř ve všech případech (So Na Caçana, Torralba, Torre d'En Gaumés, Sant Agustí Vell 1, Son Catlar, Trepucó, Talatí). Někdy jsou obvodové zdi zpevněny podpěrami ve formě laterálních sloupců (viz. obr. 22).

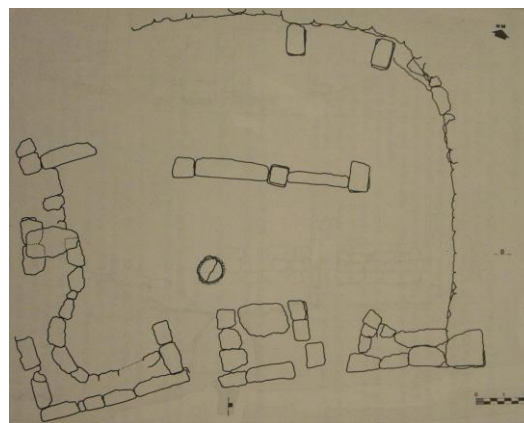
V jiných případech jsou stěny pouze z rozměrných ortostatických desek a nároží se budují vestavěním další kamenné desky a tak získává interiér víceméně zaoblený tvar nebo dokonce kulatý vzhled interiéru.²²

Vstup do komory je téměř vždy dobře dochovaný, přičemž se vždy rozšiřuje směrem do interiéru, někdy dokonce i stupňovitě. Je tvořen monolitickými nebo polylitickými pilastry (tzn. nejvýše umístěný buben sloupu má největší průměr).

Vnitřní prostor je členěn na dvě části; na přední část před centrálním sloupem a na zónu za ním. Přední část je víceméně obdélný prostor a frekventovaně je rozčleněn na dva nebo více výběžků, které vzdáleně připomínají půdorysy maltských trojlístkových chrámů.

obr.č.25 charakteristické kruhové výběžky v rozích svatyně

obr.č.26 typické členění interiéru na přední a zadní část

Nález v této části svatyně ukázaly, že ohniště bývalo zpravidla umístěné v pravé části. Ve stejné části byly nalezeny i cenné nálezy jako drobná plastika bohyně Tanit v Torralbě či soška Imhotepa na lokalitě Torre d'En Gaumés (nalevo nedaleko apsidy). Není pochyb o tom, že tyto monumentální místa sloužila jako místa uctívání různých kultů.

Zadní část interiéru nebyla tak signifikantní jako přední část, kde se odehrávaly rituály spjaté s daným kultem. Při nejmenším zde nebyl nalezen žádný materiál, který by vedl k určení specifické funkce tohoto prostoru. Nicméně členění interiéru je méně definované, od přední části bývá oddělen prahem nebo jiným horizontálním předělem. Zadní část komory byla obtížněji přístupná.

IV.3 Distribuce taul a taulových svatyní

Tauly se obecně nacházejí nedaleko talayotů, v rámci osady a nebo poblíž ní. Při osadě nikdy nebyla nalezena více než jedna taula. Ve výjimečných případech jako Torrellafuda a Sant Agustí, možná stála i druhá taula, ale vzhledem k špatnému stavu dochování se asi jedná o chybnou interpretaci.

Vstup je téměř vždy orientovaný na jih. Jedinou výjimkou je opět Torralba a Sant Agustí, které jsou orientovány na východ. Komplex v So Na Caçana představuje zcela jiný případ. Konstrukce v rámci tohoto okrsku mají půdorys s apsidou a mnohé z nich bychom mohli interpretovat jako taulové svatyně. Každému monumentu odpovídá určitý topografický úsek, který je vymezen v rámci rozlehlého komplexu. Všechny stavby jsou orientovány na jih.

22) MASSANET, L., *L'arquitectura prehistòrica a protohistòrica de Menorca*, Govern Balear, Mahón, 1991

Další samostatnou kapitolou jsou monumenty Sa Comerma de Sa Garita a Torre d'En Gaumes. Jsou sice v jisté vzdálenosti od osad, ale pořád v okruhu její působnosti. Totéž evidujeme i u s komplexu v Sant Agustí Vell, kdy je svatyně oddělena od centrálního osídlení a nejspíš nikdy nebyla součástí nuklea.

obr.27 Taulová svatyně v Talatí de Dalt v blízkosti talayotu

V Curnii máme apsidální struktury připojené přímo k monumentální talayotu, interpretaci stěžuje fakt, že taulové svatyně nebývají obvykle připojeny přímo na talayoty. Další vysvětlení by bylo, že by tyto možné svatyně původně patřily k jinému okrsku s taulou, který předcházela výstavbě centrálního talayotu 2. Tento okrsek byl ohraničen zdí, která se dochovala, pouze jako otisk na jedné straně talayotu 1. Je to ojedinělý případ, talayoty nikdy nebývají vestavěny přímo do opevnění či hradeb.

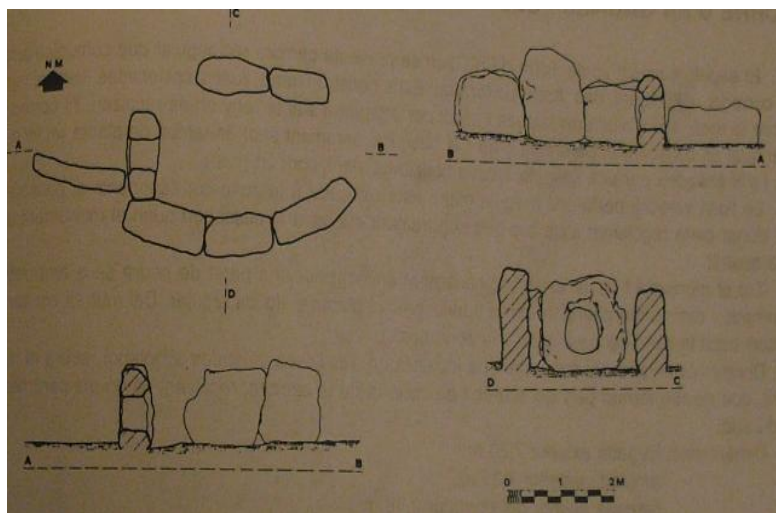
Rozlišují se tři různé typy prostorové distribuce taul:

- a) Samotné tauly uvnitř osad (velmi ojediněle).
- b) Svatyně, které sloužily pro celou oblast (pro více komunit).
- c) Svatyně, které se vyskytují poblíž osad, ale oddělené od obytného jádra, přesné využití svatyně není známo, tento typ tauly nebyl dosud archeologicky zkoumán. Případ Sa Comerma de Sa Garita (případně i Curnia) je strukturou velmi blízký místům pro pretalayotickou inhumaci, což navozuje možnost, že se jednalo o pohřební svatyně.²³

23) PLATAMOR, L, *La cronología de Menorca (Noves datacions de ¹⁴C)*, Museo Mahon, 1997

Půdorys s apsidou pozorujeme u většiny megalitických hrobů, jako je například Tanques de Montplé (datován přibližně okolo roku 1700 př.Kr.)²⁴

Mají společný apsidální půdorys, důraz na monolitický vstup, ohradní zdi z rozměrných kamenných desek. Tato architektonická tradice pokračuje později u pohřebních i obytných navet. Monumenty během svého vývoje transformovaly svou původní funkci a částečně vzhled, jádro však zůstává identické. Jedná se o poměrně konstantní výstavbu, což je obecný rys všech megalitických kultur.

obr.28 Megalitický hrob s apsidálním půdorysem v Tanques de Montplé.

Kultovní charakter menorských taul je jednoznačně přijímaný v badatelských kruzích, ale v momentu, kdy přijde na specifické určení tohoto religiózního charakteru, badatelé se názorově v mnohém rozcházejí.

Na začátek je potřeba zmínit skupinu, která stála ještě na počátku bádání (převážně 1.pol. 20st.). Převládaly teorie, kdy byly tauly považovány za obětní oltář.²⁵ Místo uctívání solárního kultu.²⁶ Nebo podobně místo uctívání lunárního kultu.²⁷ Hernández Sanz spojuje tauly s funerálním kultem.²⁸ Místo, kde se zemřeli nechávali, aby se zbavili tkáně.²⁹

Nechybí ani méně podložené astrologické teorie, podle nichž jsou tauly jako astrologické observatoře. A také tu existují teorie, které vidí tauly jako symbolické vyobrazení býčích rohů, jako vliv egejské oblasti.

Existují dva pohledy z hlediska struktury, jak mohly taulové svatyně původně vypadat:

- a) kultovní okrsek s otevřenou střechou a to úplně a nebo částečně. Tento názor je blízký návrhu M.Murray, jedná se o teorii, která vznikla už na počátku století a je založena na:

24) **Platamor, L.**, L'arquitectura prehistòrica a protohistòrica de Menorca, Govern Balear, Mahon, 1991

25) **Binimelis, J.**, Nueva historia de la isla de Mallorca y de las otras islas adyacentes Palma de Mallorca 1972

26) **Fenn, W.**, Gráfica prehistòrica de España y el origen de la cultura europea, Mahon 1950

27) **Flaquer, J.**, Alayor (Menorca, Torre d'En Gaumes, excavaciones de 1942-43 rev.de Menorca 29, Mahon 1943

28) **Hernández Sanz, F.**, Descubrimiento de las taulas de Biniac Vell, rev.de Menorca 5, epoca n 21, Mahon 1929

29) **Vives Escudero**, El arte egeo en España, Madrid 1908

na technické neprovedlosti zastřešení s tak málo masivními zdmi ve srovnání s talayoty.

- fakt, že se během výzkumů v interiéru nenalezly žádné architektonické elementy

- b) Taulový okrsek byl původně zastřešený, přičemž celá váha spočívala na centrálním pilastru. Tuto ideu zastával především Cartailhac. Vynikajícím příkladem je taulový okrsek v Torre d'En Gaumes, kde jasně pozorujeme postupné sbíhání řad u západní zdi.

Oba názorové proudy mají svá opodstatnění. V každém případě se přikláním k druhé možnosti z následujících důvodů:

- pokus o falešnou klenbu, který jsem výše zmínila u Torre d'En Gaumés
- v některých případech (Son Catlar, Torrellafuda) se našly kamenné elementy uvnitř svatyně, které mohly být původně součástí struktury střechy
- talayotské domy mají podobnou tloušťku stěn a předpokládá se, že musely být zastřešené
- v interiéru svatyní se nachází se dlouhé kameny, které by rozměry odpovídaly střešním překladům (jak to viděl Cartailhac v Torre d'En Gaumés).
- velmi frekventovaně se objevují sloupy a polosloupy sekundárního charakteru, jejich přítomnost lze těžko vysvětlit jinak než nosné střešní prvky
- některé pohřební jeskyně odrážejí strukturu talayotských domů, jako příbytek pro zesnulé, pokud by to tak bylo, tak i některé jeskyně jako Cala'n Morell o Binisafüller kopírují vnitřní distribuci taul, které také působí jako by imitovalo zastřešení
- vertikální architektonické prvky jsou velmi nestabilní, jak ukázalo poslední přemísťování realizované v Torralbē³⁰ a nebo jsou jednotlivé bubny velmi často spadané (Talatí de Dalt, Trepucó, Son Catlar) tzn. že pro vytvoření stability bylo nutné horizontální element, který by sloupy zatížil

V tuto situaci není možné určit kult, případně specifické využití taulových svatyní. V každém případě hraje roli, že bývají umístěné v blízkosti talayotů. Muselo tu být nejspíš funkční spojení mezi těmito dvěma monumenty.

(Massanet, L., L'arquitectura prehistòrica a protohistòrica de Menorca, Govern Balear, str.340, Mahon, 1991)

V konkrétním případě So Na Caçana se zdá, že šlo o kultovní centrum, které sloužilo pro celou oblast východní Menorky. Posvátný okrsek v So Na Caçana je výjimečný svou velkou rozlohou. Byla odkryta celá řada staveb, přičemž dva z půdorysů byly identifikovány jako talayoty, další půdorysy potvrdily přítomnost konstrukcí s apsidami a především stavba č. 2 představuje typickou taulovou svatyni, stejně jako monument 5 s hlubokými kruhovými výběžky v rozích interiéru. K monumentu 3 s apsidou patřily ještě další konstrukce, které půdorysem připomínají talayotské domy.

30) FERNANDEZ MIRANDA, M, *Torralba d'En Salord XV*, C.N.A., Zaragoza 1979

obr.č 29 taula v komplexu So Na Caçana

obr.č.30 taula ve vztahu s talayotem

Komplex zahrnuje celkem deset monumentů, apsidálního, kruhového nebo oválného tvaru.

IV.4 Taulové svatyně a její paralely

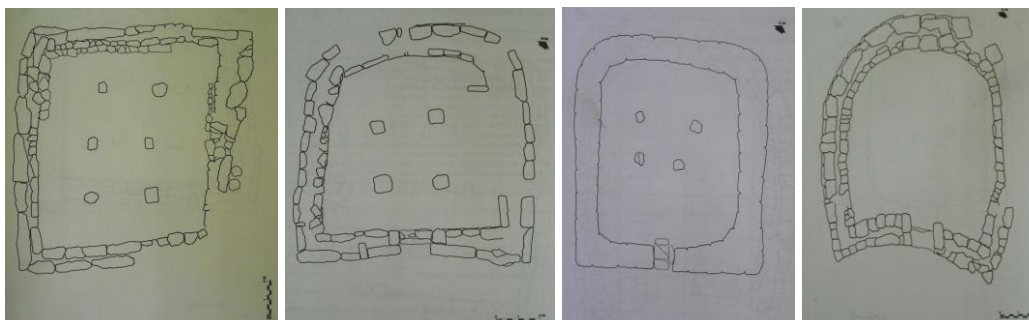
Malorka

Na rozdíl od menorských svatyní mají malorské vedle podkovovitého půdorysu i obdélný. Také je potřeba zdůraznit absenci taul i sekundárních taulových sloupů v malorských svatyních. Zajímavé je, že malorské svatyně jsou až výsledkem pozdní doby talayotské.

Malorské svatyně představují sérii těchto konstrukčních monumentů:

- a) Půdorys ve tvaru podkovy, výjimečně je půdorys obdélný.
- b) Dvojité zdivo s výplní, která má následující pořadí:
 - Sokl přitesaný do skalního podloží, čímž se konstrukce přizpůsobuje terénu
 - Kamenné desky, které jsou kladeny vertikálně na sokl, (kameny jsou v případě Son Oms velmi kvalitně opracovány, v případě Son Marí a Els Antigors by se dalo hovořit přímo o ortostatech).
 - Užití sloupu (monolitického nebo polylitického).

Vnitřní vybavení: oltář, rituálních ohniště, lavice po obvodu interiéru.

obr.31 Svatyně: Son Oms

Son Marí

Els Antigors

Son Ferrandell

Malta

Na Maltě se během dvou tisíciletého vývoje rozvinul rozsáhlý kulturní komplex. Maltské chrámy podobně jako menorské svatyně disponují podkovovitým půdorysem. Výjimečně mají jiné formy, jako Hagar Qim.

Vnitřek je členěn do několika oblých výběžků „*distribució polilobular*“, které jsou v případě chrámu Tarxien a Ggantija uspořádány do trojlístkových (Tarxien) nebo čtyřlístkových výběžků. Obvyklejší jsou chrámy čtyřlístkového půdorysu.

Na stavbu byla použita stejná technika zdění. Zeď je dvojitá s výplní a je budována ve třech fázích:

- a) báze na opracovaném skalním podloží
- b) vertikální bloky nebo ortostaty
- c) kamenné bloky v horizontálních řadách

Kultovní stavby Menorky, Malorky a Malty jsou si půdorysy a způsobem výstavby velmi podobné. Možné kontakty a vliv mezi Maltou a Baleáry není možné zcela vyloučit, protože je zde celá řada shodných rysů, ale také mnoho nesrovnalostí, především v chronologii a fyzické vzdálenosti.

Co se týká chronologie stojíme před velkou časovou propastí mezi taulami a maltskými chrámy. Maltské chrámy jsou datovány přibližně do poloviny 3. tisíciletí, kdežto tauly až na závěr talayotské doby okolo 900 př.Kr. Tento časový rozdíl by nemusel být zas tak velký, pokud bychom vzali v potaz následující fakta:

- a) užití některých maltských svatyní přetrvávalo až do konce 2. tisíciletí
- b) některé tauly vznikly již na počátku talayotské doby (tedy ve stejné době, kdy zanikají maltské chrámy)

Z toho vyplývá, že v momentu, kdy maltské chrámy definitivně ztrácí své využití, speciálně na Menorce vznikají první taulové svatyně.

Kulturní přízvěnost mezi Maltou a Baleáry není na první pohled zřetelná. Ale pokud bychom srovnávali kulturu pohřbívání v Tarxien s talayotskou, je patrná podobnost v pohřebních rituálech, úrovni zpracování bronzu, tvarosloví keramiky i malých předmětů každodenního užití. Lidské ostatky jsou uloženy stejným způsobem jako pohřby v jeskyni Son Maimó, Son Matge³¹ na Malorce. Na Menorce se zase mezi lokalitami Cova Murada a Sa Punta de S'Escular byly objeveny podobné pohřby zvané „Tafoni“ charakteristické pro Korsiku a Sardinii. Některé z nich náležely do kultury Bonnanaro.

Sekery s ostřím ve tvaru půlměsíce nalezené v Tarxien, jsou dobře známy i z rané talayotské doby. Také keramika vykazuje jistou přízvěnost. Globulární tvary nesou identickou dekoraci.

Dobře srovnatelné jsou i terakotové figurky, například z lokalit Son Matge (Malorka) a pohřebišť Tarxien. Za zmínku stojí i podobnost u artefaktu jako jsou kostěné jehlice, perforované knoflíky ve tvaru V.

Cesta přes moře mohla být přímou komunikací, mohly k tomu přispět okolnosti, jako nestabilita ve Středomoří v této době.

31) **ROSSELLO, G.**, *Excavaciones en el abrigo del bosque de Son Matge*, N.A.H. 15, Madrid 1983

Nejspíše se vydělila menší skupina z populace na Maltě, která mohla přinést na Baleáry nové kulturní impulsy, které pomohly formovat celou talayotskou kulturu. Celkově po stránce architektonické nemají tauly ve vztahu k pretalayotskými stavbám ani talayotům tak blízko. Za to pozorujeme četné shody (v technickém provedení i struktuře) mezi maltskými chrámy a taulami. Apsidální půdorysy u baleárských a maltských chrámů je další shodná tendence.

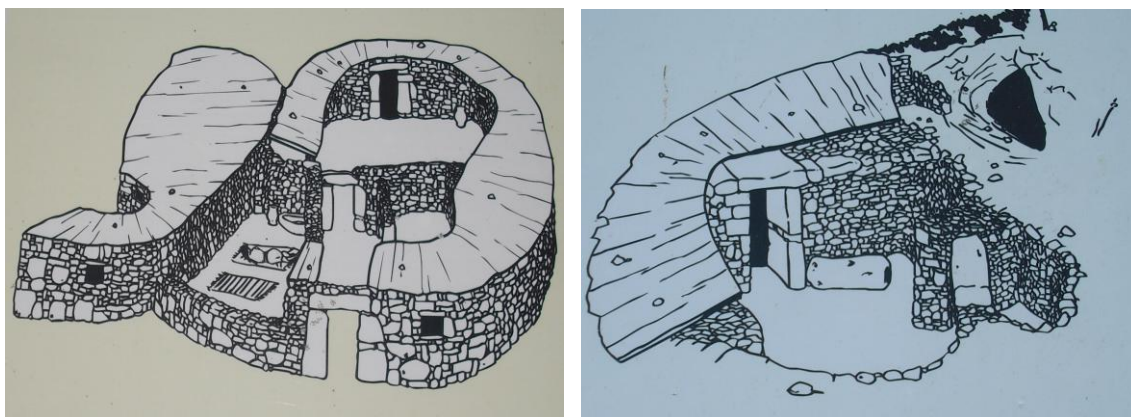
Následující hypotéza:

> Na konci 2. tisíciletí se tato megalitická architektura definitivně zformovala mezi různými externími vlivy, které dorazily na ostrov a ovlivnily talayotskou kulturu. Na sakrální architekturu měla zásadní vliv nejspíše Malta. Mohlo jít o malou skupinu osadníků, kteří sem přinesli znalosti architektury maltských chrámů.

V. Obytná architektura

V.1 Talayotské domy

Na počátku talayotské doby byly základními obytnými jednotkami navety, typ staveb charakteristických pro dobu pretalayotskou. Obytné navety byly postupně opouštěny během celé rané talayotské fáze, na západní Menorce přetrvávaly ještě během celé talayotské I. Signifikantní je jasně definovaná funkce, kterou indikují ohniště, skladovací prostory, verandy, lavice a dílny. Na základě toho můžeme zhodnotit škálu funkcí, kterou měl talayotický dům.

Obr.32 talayotské domy s patiem z Torre de Galmés (vlevo),dům využívající přírodního terénu.

Příbytky jsou přistavěny jeden k druhému, stěny vytvářejí prstencový půdorys kruhového až ledvinovitého tvaru. Vnější zdivo je masivní, budováno z velkých pravidelných bloků, které jsou kladeny vertikálně. Vnitřní zdivo je formováno z malých kamenů. Uprostřed je dvůr, kde se nacházela cisterna na zachycování dešťové vody, nebo zde bylo umístěno ohniště.

Domy s ústředním dvorem (patiem)

Vnitřní a vnější uspořádání prostoru obytného komplexu :

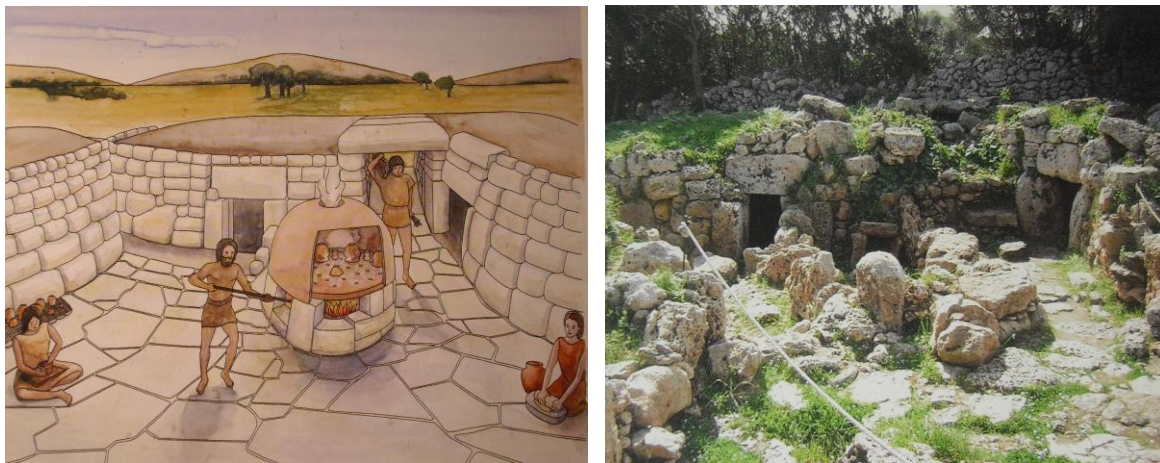
- a) Vchod s vnějším koridorem, obecně redukováných rozměrů, jehož užití není jasně definováno. (V případě Sardinie jako místo, odkud se dohlíželo na domácí zvířata).
- b) Místnost s ohništěm má polokruhový tvar s tendencí zužování stěn směrem vzhůru, místo komunikuje přímo s dvorem. Nejčastěji bývá ohniště ohraničeno a odděleno od jiných kamenů, v kontextech je typická velká koncentrace mlýnků.

obr.33 kamenný mlýnek z obytného domu v Curnii

- c) Prostor určený k řemeslným a uměleckým aktivitám jako tkaní, předení. Tento prostor přímo komunikuje s centrálním dvorem (Torre d'En Gaumés, Trepucó, Torrelló, Torrelló d'En Sintes). Torre d'En Gaumés) může jít i o prostor vyhrazený na mletí obilovin.
- d) Skladiště na kamenné mlýnky byly lokalizovány v Trepucó a dílně v Torre d'En Gaumés. Patří k nejčastějším nálezům ve velkých domech. Nejspíš se jednalo o společný prostor. O podobném kontextu se zmiňuje i Liliu v Ses Païsses a v Son Fornés (Montuiri), Can Jordi (Santanyí). Prostor souvící se sezónními zemědělskými pracemi, přičemž kameny na mletí se skoro vždy nacházejí v prostorech určených pro skladování.
- e) V Torelló a v Trepucó se objevilo velké množství uskladněných nádob (amfor, pithoi, ale taky olověných ingotů), jedná se o prostory, které sloužily k uskladnění přebytků, nebo jako rezerva.
- f) Také byly lokalizovány místnosti s vnitřním členěním, které sloužilo jako lůžko. Musely být privátní prostory, které sloužily jako ložnice. ³²

Obytné domy jsou zpravidla stavěny u jiných monumentů, zejména pak u talayotů (Trepucó, Torreló) nebo u sloupových hal jako součást okrsků. Z hlediska vnějšího prostoru u cest, kolem dvorů. Jednalo se o velmi komplexní obydlí, která se vyvíjela napříč celou talayotskou epochou, zhruba 500 let.

obr .34 Kresba obytného domu, Anna Alemany, (Talati de Dalt, Museo de Menorca, 2006)

V.2 Vývoj talayotského domu

Dům s vnitřním dvorem má svého předchůdce ve struktuře s ledvinovitým půdorysem, které byly zdokumentovány na lokalitě Trelúger. Tento typ obydlí běžný i na Korsice a Sardinii. Datovány jsou na počátek talayotské doby na Malorce (1100 př.Kr) ve stejné době vznikaly i v rámci rané nuragické a torrenské kultury. Podle nálezů z Treabalúger víme, že nebyly využívány déle než do počátku talayotské fáze II. Výjimkou je Torelló, kde byly zjištěny stopy po užívání ještě v pozdní době talayotské.

Obecně nádvoří „patium“ je ve Středomoří běžný architektonický prvek a má své přechůdce ve východním Středomoří, na Menorce se tato tendence objevuje na počátku 1. tisíciletí a končí v době talayotské III. V následujících fázích už jen procházely rozsáhlými přestavbami, zejména v době římské.

Superpozice talayotů Curnia a Torelló nad domem s vnitřním dvorem a dvěma stavbami s apsidou nám ukazují, že tato forma bydlení předcházela talayotům tzn. že musely vzniknout před koncem 2.tisíciletí.

32) **ROSSELLÓ, G.**, *El poblado talayoticó de Torre d'En Gaumés (Alayor)*, I.E.B. Palma de Mallorca 1986

V.3 Paralely

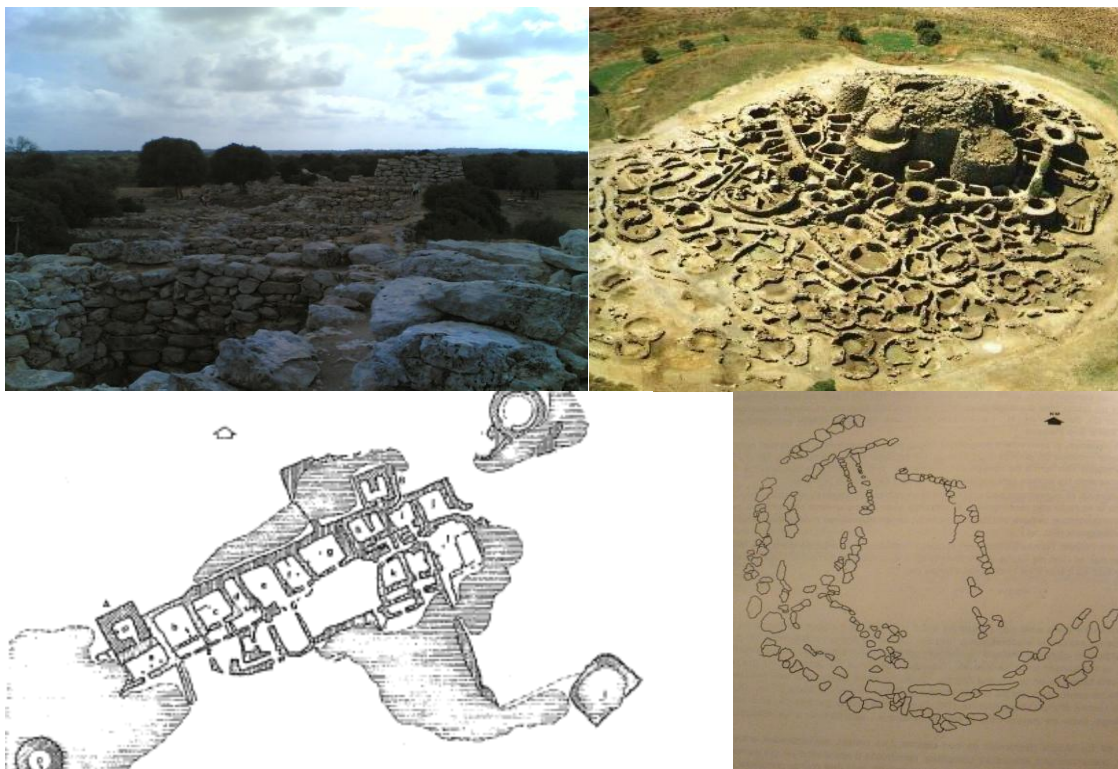
Malorka

Typické talayotské domy na Malorce mají čtvercové a nebo obdélné půdorysy. Ideální příkladem je obytné nukleum v Capacorb Vell³³, Es Pedregar, Son Fornés³⁴. Ses Païsses a nebo S'Illiot vykazují první pokusy o stavební plánování, domy jsou rozprostřeny kolem v kompaktním kruhu. Obytné domy ze Son Oms jsou zase paralelou talayotským kruhovým obydlím. Domy s čtvercovým půdorysem bývají přistavěny spíše na opevnění (Capocorb Vell). Všechny ostatní bývají uspořádány spíše do kruhu (Els Antigors).

Sardinie

Dům s ústředním dvorem je struktura, které je blízká i nuragické architektuře, zejména ve fázi I.,II. Nejbližší tomuto prototypu jsou obydlí ze Su Nuraxi (Barùmini).

Případ Su Nuraxi je komplex, který jasně vykazuje stavební plánování. Jedná se o velmi komplexní strukturu, kde bylo upřednostněno zdění do kruhu, přičemž půdorysy domů jsou kruhové a nebo oválné. Zásadní rozdíl mezi menorskými a nuragickými obytnými jednotkami je pouze v četnosti výskytu. Domy s vnitřními dvory jsou jen výjimečným případem v nuragické architektuře, která preferovala kruhové chaty, jako základní obytnou jednotku.

Obr.34 obytné jádro Capocorb Vell (Mallorca)

Obr.35 dům s dvorem, Su Nuraxi

35) ROSELLO, G, *El poblado prehistòric de Capocorb Vell (Llucmajor,)* Palma de Mallorca 1969

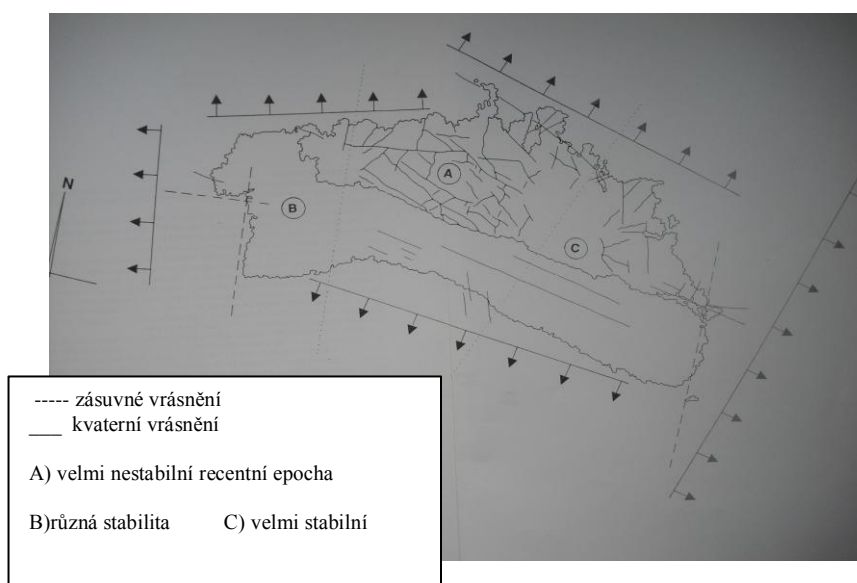
36) LULL, V, *Son Fornés I. La fase talayòtica*, BAR 209, Palma de Mallorca 1984

VI. Distribuce talayotských osad na Menorce

Talayotská osada je místo, které stojí mimo pobřeží, ale vizuálně mu dominuje. Je součástí sítě, v níž hraje svou specifickou roli. V této struktuře jsou zastoupeny osady, centrální, sekundární, zemědělské jednotky a kultovní místa.

Talayotské osídlení dělíme do tří oblastí :

Menorca Oriental (východní část)
Menorca Occidental (západní část)
Franja central (střední pás)

Obr. 37 Geologické oblasti Menorky

Ostrov bychom mohli geologicky rozdělit do několika dalších podoblastí (podle Gustau Benejama dělíme na teritorium A-H). Menorka prošla v prvohorách a druhohorách silným vrásněním, a proto jsou plochy zemědělské plochy malé a poměrně samostatné. Takto vzniklé oblasti měly různou hustotu osídlení a jiné rozložení sídelních jednotek. Prostorová distribuce v pretalayotské době se příliš neliší od talayotské.

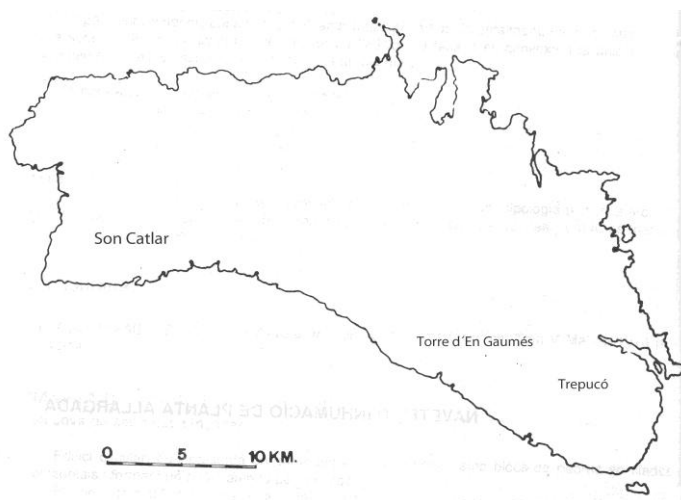
Na počátku 1. tisíciletí ve fázi talayotico I. (1100-1000) zaznamenáváme prudký demografický nárůst na Menorce. Na základech malých na sobě nezávislých osadách s navetami (pozdní doby bronzové) vykristalizovala síť talayotských osad s dominujícími

centry. Tyto centra identifikujeme na základě dochovaných monumentálních staveb (edificacion de prestigio) a také podle toho jak strategicky jsou umístěná. Rozhodující je množství staveb z opus talayótico.

VI.1 Talayotská centra:

Son Catlar vládlo západní části, zóna na jihovýchodě patřila Trepucó, Torre d'n Gaumés celé střední oblasti ostrova.

Jejich vznik není zcela objasněn. Zřejmě jedním z faktorů byl přebytek v produkci, který umožnil ekonomický růst a následkem dalších okolností vznikla centra, která řídila společnost doby talayotské. V 10. století získávají charakter podobný např. keltským oppidům. Náhlá potřeba opevňovat osady kyklopským zdivem dosud nebyla uspokojivě vysvětlena. Existují teorie o válečných hrozbách z vnějšku a jiní badatelé se přiklání k hypotéze, že šlo o pouhé teritoriální vymezení (zdi nejsou často dostatečně vysoké). V každém případě poslední absolutní datace vyvracejí teorii o kulturní šíření „*manu militari*“ mořskými národy. Svého rozkvětu dosahují osady v 10 st. př.Kr. a zanikají v době 2. punské války.

obr.38 talayotská centra

Son Catlar

Nachází se v mírně zvlněné krajině ve výšce 43 m.n.m na JZ části ostrova 3 km od pobřeží. Terén této lokality je výsledkem třetihorního vrásnění, vegetačně oblastí dominuje divoký olivovník. Jako většina i toto místo bylo osídleno už v době pretalayotské, jak tomu nasvědčuje hypogeum, které leží 50 m za hradbami. Během doby talayotské získala osada

urbánní status a podle některých autorů mohla čítat až 500 obyvatel. Son Catlar během této éry dominoval jihozápadní oblasti ostrova a také kontroloval komunikaci Macarella - Ciutadella.

V rozmezí 15.-10. století př.Kr. dosáhla svého největšího rozpětí, jak ukazuje první fáze opevnění. V této fázi bylo v osadě vybudováno 5 možná 6 talayotů. V 10. století zřejmě přišla válečná hrozba a přinutila strhnout část osady, uzavřít opevnění, tato redukce je patrná na obvodu masivních kyklopských zdí. Neexistují podrobnější archeologické informace, ale pokud zvážíme postavení, které Son Catlar v té době mělo vůči ostatním osadám, je pravděpodobnější, že hrozba přišla zvenku.

Figura 40. Son Catlar (Ciutadella).

obr.39 Osada Son Catlar

Torre d'en Gaumes

Osada leží na mírně zvlněném terénu nedaleko vesnice Bourrouilh ve výšce 125 m.n.m. přibližně 3 km vzdálená od pobřeží, vizuálně mu dominuje a z pahorku ve středu osady lze spatřit i sousední Mallorku. Vedle převažujících hájů divokých olivovníků se zde vyskytují i duby. Centrum této osady bylo na vyvýšeném místě a okolní stavby se rozprostírají po svazích. I zde máme stopy po pretalayotské kultuře, nedaleko talayotského sídliště se nachází megalitický hrob Ses Roques Llises. Při výzkumu v roce 1984, kdy se na celé lokalitě odstraňovala vegetace se ukázalo, že osada nemá obvodové opevnění jako Son Catlar nebo Trepúco, spíše jen zdi, které oddělovaly obytnou část jihu od monumentálního centra. Celkové umístění osady na kopci (modelový příklad talayotské osady) a rozložení talayotů na periferiích bylo pro obyvatele přirozenou defensivou. V době své největší expanze se Torre d'en Gaumes rozkládalo na 6 ha a mohla pojmout okolo tisíce obyvatel. Charakter „města“ změnil s příchodem Punů a definitivně zaniká ve 3 st. př.Kr.

Obr.40 Osada Torre d'en Gaumes

Trepucó

Do této triády talayotských „měst“ nesporně patří i Trepucó. Leží jen necelé dva kilometry od moderního přístavu Mahon a 1,5 km od pobřeží. Nachází se v 72 m.n.m, velmi strategickém místě, odkud vizuálně dominuje celému zálivu v oblasti Mahonu. Stavby jsou zhotoveny z homogenního druhu pískovce zvaný *mares*. Vegetaci opět dominuje divoký olivovník. Trepucó ovládalo celou oblast prostřednictvím sítě sekundárních osad.

Stejně jako v Son Catlar i zde v 10. století museli opevnění přizpůsobit novým válečným technikám. Hradby vyztužili obdélnými věžemi. Trepucó zaniká ve 3.st zřejmě důsledkem punských válek a podstupuje území sousednímu městu Mago (Mahón). V době svého rozkvětu se Trepucó rozkládalo nejméně na 5 ha a skýtalo taulovou svatyni, jeden velký talayot a čtyři nebo pět středně velkých talayotů. Na rozdíl od výše uvedených osad Trepucó dominovalo pobřeží a zároveň bylo spojnicí mezi pobřežním a vnitrozemím. Vybudováno na trase Trebalúger, Biniancolla, Torrelló, Curnia.

VI.2 Středně velké osady – sekundární ve východní oblasti Menorky

Curnia

z osad, která se nacházela v zóně, mělo v kompetenci Trepucó. Středně velká osada, byla vybudována na vyvýšenině, z jedné strany chráněná prudkým srázem, z jihu opevněná. Vesnici dominuje **talayot macizo** (talayot bez vnitřní komory) s monumentálním

schodištěm s dalším menším talayotem a s průchozím koridorem. V budovách těsně přilehlých k centrálnímu talayotu bylo nalezeno množství mlýnků na obilí. Ekonomika osady byla nejspíše zaměřena na rostlinnou produkci. Zároveň se zde mohlo distribuovat obilí pro celou vesnici a přilehlé okolí. Tuto teorii potvrzují výzkumy v Curnii, které v letošním roce realizovalo menorské muzeum v Mahonu.

Obr. 41 Talayot se schodištěm - Curnia

Talati de Dalt – (zóna Trepucó)

Budovy a struktury, které zde byly odkryty indikují, že osada byla zaměřena na obchod a další aktivity tohoto charakteru. Zastoupení talayotských monumentů je podobné jako v Curnii, typ staveb a otevřené veřejné prostory sloužily pro shromažďování a obchod. V Talati de Dalt se velmi dobře dochovala taulová svatyně.

VI.3 Malé zemědělské osady – nuclis rural

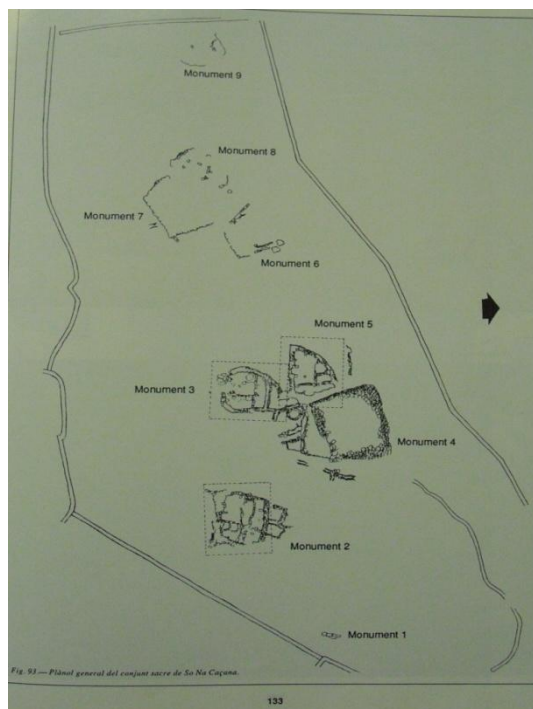
Malé sídelní jednotky, které se dedikovaly zejména zemědělství. Většinou jsou situovány v nižších polohách, které jsou příhodné pro pěstování obilí. Malé talayoty „*talaiots secundaris*“ nemají po obvodu připojené žádné další budovy. Jako příklad můžeme uvést Sa Torreta de Tramuntana nebo Es Banyuls.

VI.4 Kultovní centra

Byla to místa, která neměla lokální ráz (supralocals) a svým způsobem se vymykala, struktuře vedoucích a závislých osad.

So Na Caçana

Jádro kultovního a sociálního charakteru východní oblasti Menorky. Situováno na jih Alaioru. Stojí na vyvýšeném místě. Během výzkumu se objevilo hned několik překvapení. Odkryly se zde hned dvě taulové svatyně, což nemá jinde na ostrově obdoby. Jeden okrsek na západě a druhý na východě od centrální věže. Ještě pozoruhodnější je, že centrální monument, který se špatně dochoval a nejspíše připomíná talayot, byl postaven později než taulové svatyně. Již v době, kdy už se talayoty běžně nestavěly.

obr. 42 plán So Na Caçana

Závěr

Snahou současných studií je klasifikovat typologii talayotských konstrukcí, které se objevily na Menorce a Malorce v období střední doby bronzové až po 2 st. př.Kr. Střední doba bronzová byla pro talayotskou kulturu zásadní, protože právě tehdy sem začaly intenzivněji pronikat vlivy protonuragické a torrenské kultury, které změnily charakter lokální megalitické kultury. Zejména na Menorce se objevily nové elementy: konické věže, malých i velkých rozměrů s nepravidelným interiérem. Profiluje se nový prototyp monumentů, které známe jako nuraghi, torry a talayoty.

Pretalayotské megality a navety jsou konstrukčním jádrem talayotské architektury, jak je patrné na vývojové linii od megalitických hrobů, navety typu „intermedi“, přes pohřební navety až ke kruhovému talayotu. Na druhou stranu talayotské monumenty ne ve všem navázaly na lokální stavby doby bronzové. Existuje celá řada motivů, které ukazují, že se jednalo o lokální verzi stejného fenoménu, který ovlivnil celé Středomoří a zvláště pak ostrovy.

Megalitická architektura Malorky je výsledkem interakce s oblastí Pyrenejí a Katalánska, spíše než s Ibérií. Menorka byla v době pretalayotské ovlivněná kulturním vlnou ze severu západního Středomoří, obzvláště oblastí Languedoc, přičemž některé s těchto rysů jsou vlastní i megalitickým kulturám Korsiky nebo Sardinie. Paralely s kulturou Languedoc jsou následující: (Oblast západně od Rhôny vykazuje nejbližší podobnosti).

Chaty s podlouhlými podkovovitými půdorysy > *podlouhlé obytné navety*.

Chaty kruhového půdorysu > *obytné navety typu "parets corbes"*.

Chaty obdélného půdorysu > *dodatečně přistavěné struktury (čtvercové domy z Capocorb přistavěné k masivní hradbě)*.

Hypogeum typu Arles > *podlouhlá hypogea s apsidou*.

Taulové svatyně, malorské svatyně, kaskádovité monumenty, všechny zmíněné stavby mají kultovní charakter, ale přesto se od sebe uspořádáním výrazně liší. Nabízí se možnost, že na tomto souostroví koexistovala řada rozličných kultů různého původu (viz. drobné egyptské plastiky v taulových svatyních). Zároveň to svědčí o tom, že talayotští obyvatelé udržovaly intenzivní kontakt s velkou částí Středomoří.

Kaskádovité monumenty mají svou nejbližší paralelu v monumentu Monte d'Accodi, (Sassari), který byl spojený s pohřebními obřady. V rámci talayotské kultury nebyl jeho kultovní charakter potvrzen. V každém případě indikuje pokročilý stupeň urbanizace. Je možné, že šlo o zakládací monument, který vymezoval území, což by bylo příznačné pro tuto teritoriální kulturu.

Tauly musely mít svůj předobraz nejspíše u megalitických maltských chrámů. Stále není zřejmé jaký přesný vztah mezi trojicí menorské tauly, malorské svatyně a maltské chrámy existoval. Faktem zůstává, že koncem 2.tisíciletí se Středomoří zmítalo konflikty a národnostními posuny, ve stejný moment dochází na Maltě k deklinaci megalitické architektury a přesně v té době se formuje talayotská kultura na Baleárech.

Je třeba také zdůraznit, že monumenty jako kaskádovité věže nebo talayoty jsou z rozměrných kamenů a formují masivní zdi, kdežto stavitelé taul následovali předem promyšlenou a vyrovnanou koncepci architektonických prvků.

Epocha megalitických monumentů se začala uzavírat v pokročilém 1. tisíciletí s příchodem Foiničanů-Punů, v menší měřítku Řeků, kteří definitivně pozměnili ráz talayotské kultury.

Talayotská architektura se zformovala na přelomu 1.tisíciletí a již počátkem 8.st.př.Kr. začala upadat. Tento krátký časový horizont je zářející. K definitivní destrukci došlo ze strany Římanů ve východní části Menorky, jako odplata za účast v 2. punské válce. Roku 123 př.Kr. jsou Baleárské ostrovy romanizovány a talayotská kultura zcela mizí.

Seznam příloh

- obr.1 obytná naveta slzovitého tvaru Son Mercer de Baix
- obr.2 Chaty kultury Fontboisse z podlouhlým půdorysem z Cambousse, podle J.Arnala
- obr.3 Navety z Canyamel, podle G. Rosseló Bordoy
- obr.4 Chaty z Cambous podle J.Arnala
- obr.5 Tempiu Malchittu d'Arzacheno, (podle Ferrarese Ceruti), Sardinie
- obr.6 obydlí ze Santa Cristina di Paulatino, Sardinie
- obr.7 Vývoj pohřební navety
- obr.8 Naveta Es Rafal Rubí, koridor s perforovaným vchodem
- obr.9 Zastřešení navety Es Rafal Rubí
- obr.10 Le Truce de Sauze, Boussargues
- obr.11 Tombi di Gigante, Su Coveccu
- obr.12 Domu 'e Orku (Sidi)
- obr.13 Talayot 1 Curnia
- obr.14 Talayot Sa Torre Vella d'En Lozano
- obr.15 Talayot Rafal Roig
- obr.16 Protonuragh Brunku Madugui
- obr.17 Torre de Foce
- obr.18 Protonuragh de Crastu
- obr.19 Stupňovitý monument Son Oms
- obr.20 Monument Monte d'Accoddi, kultura Monte Claro, Bonannaro
- obr.21 Kresebné vyobrazení taulové svatyně v Torre d'En Galmes
- obr.22 Příklad zastřešení talayotského domu
- obr.23 Pohled na sekundární taulový sloup, svatyně Torre d'En Galmes
- obr.24 Celkový pohled na svatyni Torre d'En Galmés
- obr.25 Charakteristické kruhové výběžky
- obr.26 Typické členění interiéru na přední v rozích svatyně
- obr.27 Taulová svatyně v Talatí de Dalt v blízkosti talayotu
- obr.28 Megalitický hrob s apsidálním půdorysem v Tanques de Montplé
- obr.29 Taula v komplexu So Na Caçana
- obr.30 Taula ve vztahu s talayotem
- obr.31 Malorské svatyně
- obr.32 Talayotské domy s patiem z Torre de Galmés (vlevo), dům využívající přírodního terénu.
- obr.33 Kamenný mlýnek z obytného domu v Curnii
- obr.34 Kresba obytného domu), Talatí de Dalt
- obr.35 Obytné jádro Capocorb Vell (Mallorca)
- obr.36 Dům s dvorem, Su Nuraxi
- obr.37 Geologické oblasti Menorky
- obr.38 Talayotská centra
- obr.39 Osada Son Catlar
- obr.40 Osada Torre d'en Gaumes
- obr.41 Talayot se schodištěm – Curnia
- obr.42 Plán So Na Caçana

Použitá literatura:

- 1) **BALMUTH, M.**, *Archeology in Sardinia*, AJA, Vol.96, No.4, 1992, str.678
- 2) **BENEJAM, G.**, *El poblament de Menorca, de la prehistòria a la baixa romanitat*, museo de Menorca, Museo de Menorca, Maó 1993
- 3) **BENEJAM, G.**, *Talati de dalt, 5 anys d'investigació a un jaciment talaiòtic tipus de Menorca*, Museo de Menorca, Mahón 1997
- 4) **BINIMELIS, J.**, *Nueva historia de la isla de Mallorca y de las otras islas adyacentes*, Palma de Mallorca 1972
- 5) **CARTAILHAC, E.**, *Monuments primitifs des Iles Baléares*, Toulouse 1982
- 6) **CONTU, E.** *Tombe di Giganti*, Sassari, 1978, str. 80-89
- 7) **Kolektiv autorů**, *Enciclopedia de Menorca, Història I, volumen I: Dels inicis del poblament a l'època talaiòtica*, Obra cultural de Menorca, Mahon 1995
- 8) **FENN, W.**, *Gráfica prehistórica de España y el origen de la cultura europea*, Mahon 1950
- 9) **FERNANDÉZ, M.** *Torralba d'En Salord XV*, C.N.A., Zaragoza 1979
- 10) **FLAQUER, J.**, *Alayor* (Menorca, Torre d'En Gaumes, excavaciones de 1942-43 rev.de Menorca 29, Mahon 1943
- 11) **GUERRERO, V.M.**, *L'arqueologia a Menorca: eina per al coneixement del passat*, Llibres del Patrimoni Històric i Cultural, 3, Consell Insular de Menorca, Maó 2007
- 12) **HERNANDÉZ SANZ, F.**, *Descubrimiento de las taulas de Biniac Vell*, rev.de Menorca 5, epoca n 21, Mahon 1929
- 13) **LOUIS, M.; PEIROLLE, D.**, *Les fonds de cabanes énéolithiques de Fontbouisse*, Gallia Tom V. Paris 1971, str. 235-257
- 14) **LULL, V.**, *Son Fornés I. La fase talaiòtica*, BAR 209, Palma de Mallorca 1984
- PLATAMOR, L.**, *La cronologia de la prehistòria de Menorca*, Treballs del museu de Menorca, Mahón, 1997
- 15) **MELIS, E.**, *Carte dei nuraghi della Sardegna*, Monumenti preistorici nel comune di Mamoiada, Sardegna 1989
- 16) **MORRAVETTI, A.**, *La tomba di Giganti*, Vol.1 Sassari 1984, str. 69-96
- 17) **PLATAMOR, L.** *Prehistoria de las islas Baleares*, Espacio, Tiempo y Forma, Serie I, Prehistoria y Arqueología, t. 10, 1997, págs. 325-398
- 18) **PLATAMOR, L.**, *L'arquitectura prehistòrica a protohistòrica de Menorca*, Govern Balear, Mahon, 1991
- 19) **PONS, J.**, *Talati de Dalt*, Museo de Menorca, Maó 2006
- 20) **ROLLAN, M.**, *Atlas clasificadorio de la flora de Espana peninsular y Baleares*, S.A. MUNDI-PRENSA LIBROS, Madrid
- 21) **ROSSELÓ, G.**, *Excavaciones en Canyamel*, Palma de Mallorca 1987, str. 273 – 239
- 22) **ROSSELLÓ, G.**, *Excavaciones en el abrigo del bosque de Son Matge*, N.A.H. 15, Madrid 1983
- 23) **ROSELLO, G.**, *El poblado prehistórico de Capocorb Vell (Llucmajor)*, Palma de Mallorca 1969
- 24) **ROUDIN, J.L., CANET, H.**, *Cambous village préhistorique*, Milano 1986

Katalog

Talayotské monumenty Menorky

Taulové svatyně

Rekonstrukce svatyně Torre d'En Gaumés

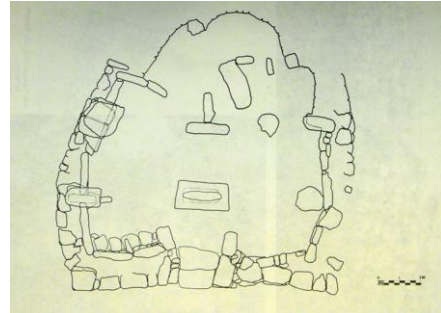

Průběh rekonstrukce:

Taulový sloup je umístěn v centru, jako opora pro střešní překlady. Rekonstrukce ukazuje, že chrám byl zastřešen částečně, jediný sloup by tak masivní konstrukci neunesl, ani tvar a rozměry kamenných desek nenaznačují kompaktnější zastřešení. Umístění tauly čelem ke vstupu vytváří monumentální dojem.

Lokalita: Torre d'En Gaumés (Alaior)

Svatyně je rozdělena centrální taulou na přední zadní komoru. Přední část je členěna polokruhovými výklenky. Pozůstatky centrálního sloupu, jsou z hrubě tesaného kamene, v kontrastu s pečlivě opracovanou taulou. (později použita jako sarkofág). Apsida je vybudovaná spolu s monolitickými sloupy na patce, které slouží jako podpěra pro zeď postavenou s malých nepravidelných kamenů.

Rozměry

Vnější šířka: 13,75 m

Vnější délka: 12,00 m

Vnitřní šířka: 10,76 m

Vnitřní délka: 9,75 m

Lokalita: Taula de Sa Tramuntana (Mahón)

Apsida se dochovala ve velmi špatném stavu. Uvnitř jsou zřetelné polokruhové výklenky a monolitické sloupy po obvodu interiéru, které prostor dále člení.

V zadní části se dochovaly pouze patky sloupů, podle kterých si můžeme udělat představu o tvaru apsidy. Svatyně je vybudována s pravidelných horizontálních řad, patrná je absence ortostatů.

Nálezy: Tři reprezentativní terakoty představující ženské božstvo.

Rozměry:

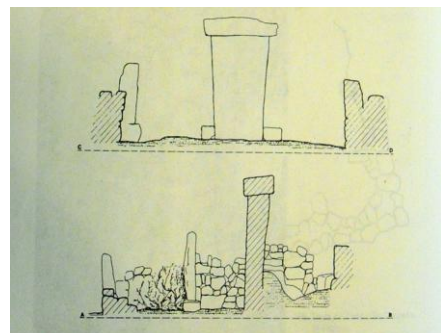
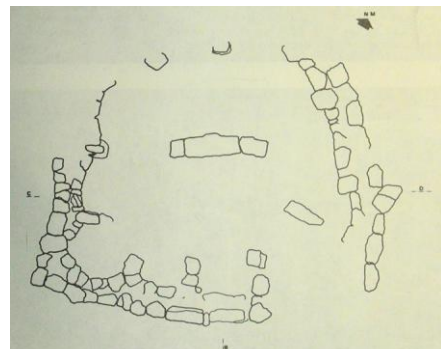
Vnější šířka: 10,80 m

Vnější délka: 9,20 m

Vnitřní šířka: 9,42 m

Vnitřní délka: 7,28 m

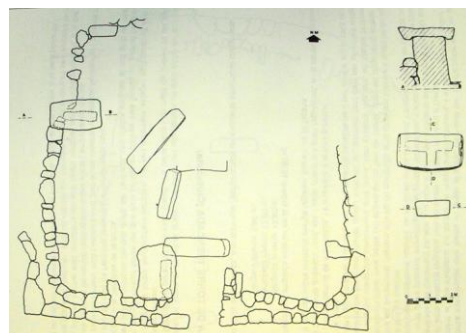
Výška tauly: 4,23 m

Lokalita : Torrellafuda (Ciutadella)

S největší pravděpodobností svatyně s apsidou. Zeď je zbudována z kamenných desek. Vchod je zpevněn monolitickými sloupy, na kterých spočívá masivní blok, jakoby hlavice tauly. Ústřední hlavice taulového sloupu se při pádu rozpadla na dvě části. V západní sekci leží sloup od centrální tauly.

Vnitřní délka: 12,74 m

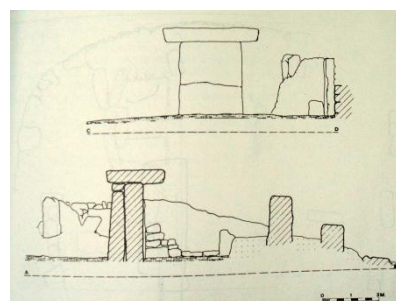
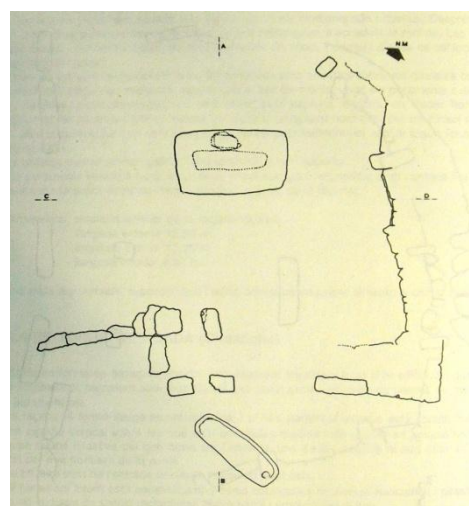
Lokalita: Torre Trencada (Ciutadella)

Svatyně s apsidou původně přistavěná k jiné stavbě, z níž se dochovala pouze na jiho-západě. Vnější stěny jsou z vertikálně pokládaných desek a vnitřní z menších kamenů v horizontálních radách. V interiéru byla řada monolitických sloupů s obdélným průřezem, původně asi sekundární taulové svatyně. Monolitický sloup u vchodu je opatřen kruhovým otvorem.

K centrální tauly byla o něco níže přistavěna těsně pod hlavici další tauly.

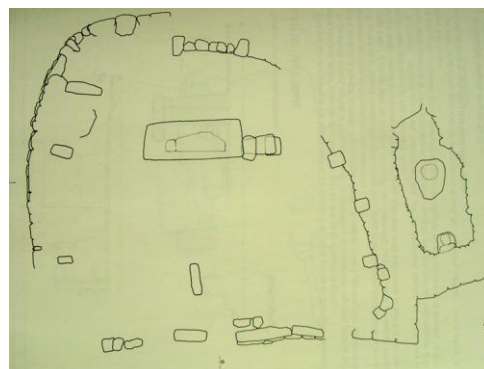
Rozměry:

Vzhledem ke stavu dochování nelze zjistit.

Lokalita: Talatí de dalt (Mahón)

Je situovaná SZ od centrálního talayotu. Svatyně má půdorys ve tvaru podkovy. Uprostřed stojí dva taulové sloupy, přičemž ústřední taula je zapřena další sekundární taulou. Vnitřní prostor je z plochých kamenných desek. V místě vchodu se dochoval práh a jeden monolitický sloup a horizontální překlad. Vnitřek je po obvodu členěn monolitickými sloupy obdélného průřezu.

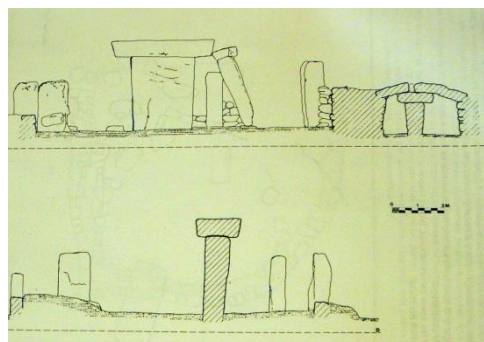
Rozměry:

Vnější délka: 14,10 m

Vnější šířka: 16,10 m

Vnitřní délka: 10,80 m

Vnitřní šířka: 12,70 m

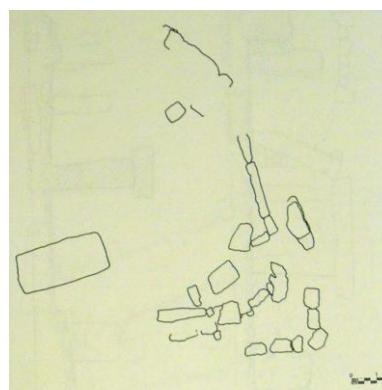

Lokalita: Na Beltrana (Ciutatella)

Konstrukce s apsidálním půdorysem. Z pozůstatku zdí je patrné, že byly z nepravidelných bloků, vnitřek z ortostatů. V západní části se dochovala hlavice taulového sloupu.

Rozměry:

Vzhledem ke stavu dochování nelze zjistit.

Lokalita: Bella Ventura (Ciutadella)

Půdorys ve tvaru podkovy. Komora je přístupná přes krátký koridor s vertikálním překladem a s vysokým kamenným prahem. Charakteristická jsou zaoblená nároží. V apsidě měla komora obdélnou formu, ohraničena polosloupky. Ve středu svatyně se dochovala taula bez horizontálního překladu. Stavba se dochovala v dobrém stavu.

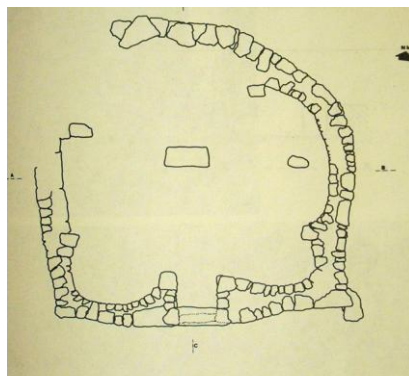
Rozměry:

Vnější šířka: 10,75 m

Vnější délka: 11,00 m

Vnitřní šířka: 8,90 m

Vnitřní délka: 7,20 m

Lokalita: Taula de Torralbenc (Alaior)

Taulový okrsek leží JZ od centrální tauly. Svatyně má pravidelný půdorys ve tvaru podkovy. Zdivu se objevuje kombinace ortostatů s malými bloky v horizontálních řadách. Taulový pilíř je hladce opracovaný z jižní strany, ostatní plochy zůstaly hrubé.

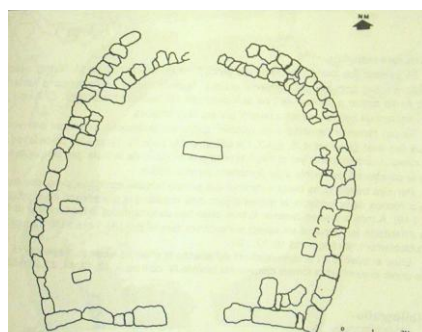
Rozměry:

Vnější šířka: 10,20 m

Vnější délka: 9,90 m

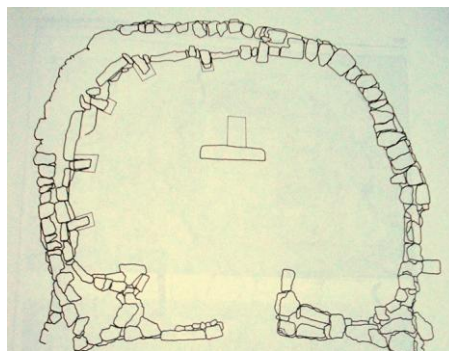
Vnitřní šířka: 7,50 m

Vnitřní délka: 7,50 m

Lokalita: Trepucó (Mahón)

Svatyně s půdorysem ve tvaru podkovy. Po obvodu jsou rozmístěny řady polosloupů. Je vybudovaná z horizontálních řad, které jsou zpevněny polosloupky. Ve východní část je zřetelná absence těchto monolitických pilířů. Ústřední sloup tauly je obdélný a hlavice má charakteristický tvar zkoseného kvádrů.

V JZ části jsou zaznamenány čtvercové výklenky.

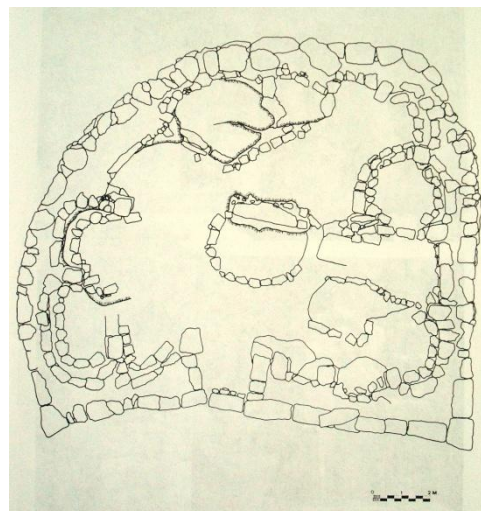
Rozměry:

Vnější délka: 13,10 m
Vnější šířka: 15,70 m
Vnitřní délka: 10,50 m
Vnitřní šířka: 13,30 m

Lokalita: Torralba (Alaior)

Půdorys je ve tvaru podkovy. Vnější stěny jsou z pravidelného zdiva, stejně jako polokruhové výklenky, zatímco apsida a laterální části jsou méně vypracované. Vchod má po stranách monolitické sloupy, kamenný práh. Koridoru směrem do interiéru se rozšiřuje. Centrální taula je zaklíněna do skalního podloží. Prostor je bohatě členěn výklenky sloužily pro ukládání kultovních sošek.

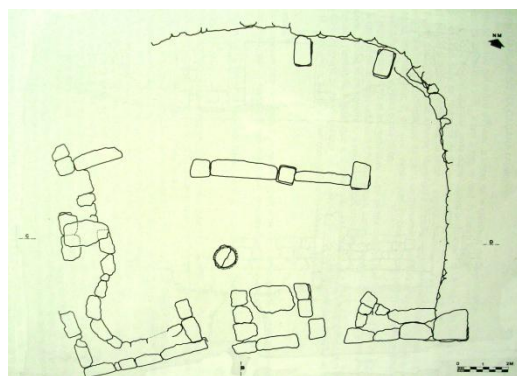
Nálezy: Soška býka nebo koníka a dvě terakotové postavy představující punskou bohyni Tanit (3.st. př.Kr.)

Rozměry:

Vnější délka: 15,00 m
Vnitřní délka: 10,90 m
Vnější šířka: 16,50 m
Vnitřní šířka: 12,50 m

Lokalita: Son Catlar (Ciutadella)

Stavba obdélného půdorysu, v záhlaví lehce apsidální. Vnější svatyně postaven z ortostatických desek. I vnitřní stěny jsou z pravidelného zdiva v rozích se objevují největší bloky, zároveň jsou vyztuženy monolitickými sloupy na čtvercové patce. Vnitřní prostor je v rozdělen strukturou z pilířů a kamenných desek. Před vchodem je patrný kruhový otvor, který sloužil jako cisterna.

Rozměry:

Vnější šířka: 15,20 m
Vnitřní šířka: 12,27 m
Vnější délka: 12,20 m
Vnitřní délka: 9,40 m

Talayoty

Rekonstrukce talayotu Son Catllar

Průběh rekonstrukce:

Nejobtížnější během rekonstrukce bylo sesadit polylitický sloup, který má největší buben umístěn nejvýše. Jednotlivé bubny z hrubě opracovaných bloků neměly dostatečně rovné dotykové plochy a proto musely být vyztužovány menšími kameny, aby byla tato komplikovaná struktura stabilní.

Lokalita: Curnia 2 (Mahón)

Talayot masivní konstrukce má nepravidelný půdorys. Středem prochází koridor s malou výběžkovitou komorou, jejíž užití je nejasné. Bylo využito nerovnosti terénu a tak mohl koridor komunikovat s horními částmi konstrukce.

Talayot byl součástí zdi, která obíhala celou osadu. Vchod je z polylitického ostění a monolitického překladu.

Typ:

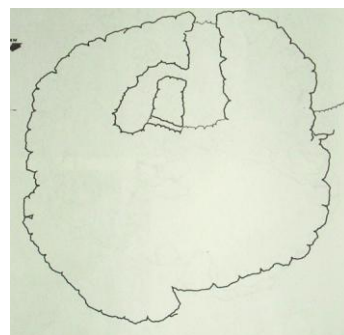
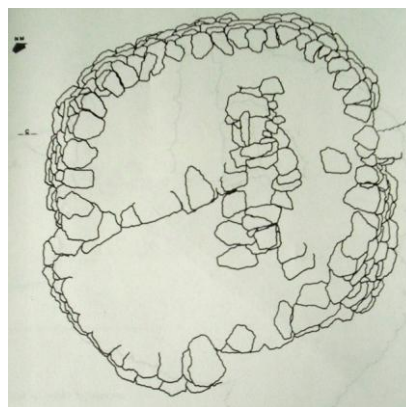
Koridorový talayot podél jedné osy.

Rozměry:

Vnější průměr: 12,52 m

Vnitřní šířka: 1,60 m

Šířka komory: 1,30 m

Lokalita: Ses Fonts Rodones de Baix (Migjorn)

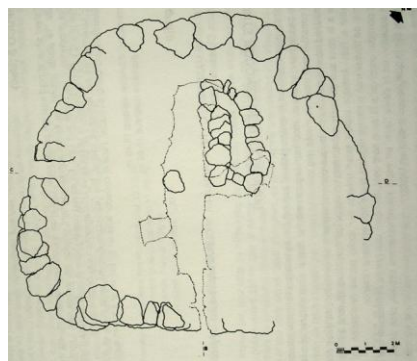
Talayot nepravidelného kruhového průměru. Vchod komunikuje s koridorem, který vede do komory, která je opatřena čtvercovým výklenkem a dalším výběžkovitým prostorem. Oba prostory jsou zastřešeny plochými kameny.

Typ: Talayot s koridorem a komorou, podél jedné osy.

Rozměry:

Délka osy: 11,40 m

Výška koridoru: 1,95 m

Lokalita: Talatí de Dalt 1 (Mahón)

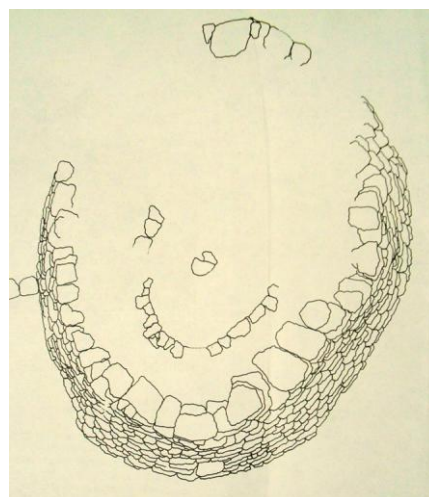
Talayot oválného půdorysu. Uvnitř můžeme identifikovat prostor eliptického tvaru, vzhledem k dispozici komory nemůžeme vyloučit existenci centrálního sloupu, markantní zužování stěn směrem vzhůru indikuje kopulovité zastřešení.

Typ: Kruhový talayot - koncepce kolem vertikální osy.

Rozměry:

Vnější průměr: 16,50 m

Vnitřní průměr: 13,70 m

Lokalita: Montefí (Ciutadella)

Talayot má pravidelně kruhový půdorys. Do interiéru se vstupovalo koridorem, který byl v patře. Vstup je z polylitických překladů. Ústřední masiv je lemován koridorem. Horní části talayotu byly zpřístupněny rampou, která vedla do středu.

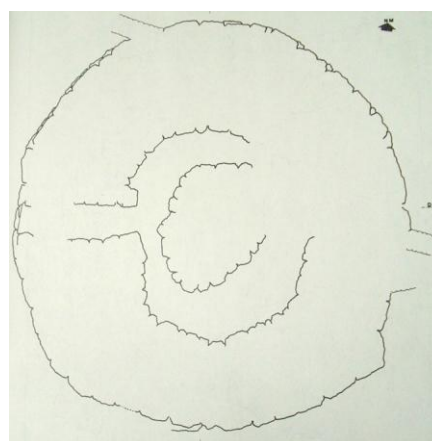
Typ: Talayot uspořádaný kolem centrálního bodu.

Rozměry:

Vnější průměr: 15,50 m

Průměr prstence: 8,00 m

Průměr středu: 4,50 m

Lokalita: Rafal Roig (Es Mercadal)

Talayot kruhového půdorysu. Do komory nepravidelné formy se vstupuje koridorem ze západní strany, jehož vchod je ze dvou polylitických sloupů.

Typ: Koridorový talayot s komorou, koncipovaný podél dvou os.

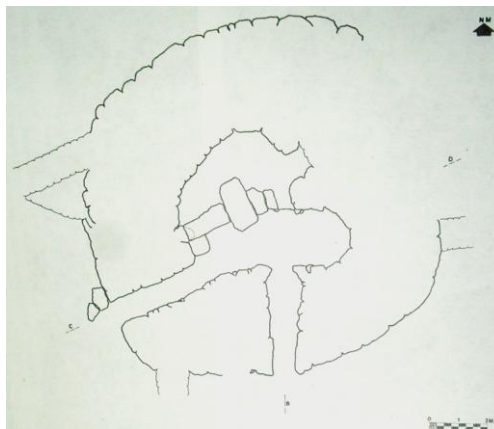
Rozměry:

Vnější průměr: 11,40 m

Délka koridoru: 4,50 m

Délka koridoru SJ: 1,70 m

Šířka komory: 5,20 m

Lokalita: Torre d'En Lozano (Ciutadella)

Talayot kruhového půdorysu. Do horního i spodního patra se vstupovalo koridorem, horní část věže se téměř nedochovala. Vstup do koridoru je z polylitického ostění a kamenného překladu. Uvnitř je oválná komora zastřešená plochými kameny. Ke koridoru v patře vedla rampa, která ústila přímo v interiéru.

Typ: Koridorový talayot s komorou.

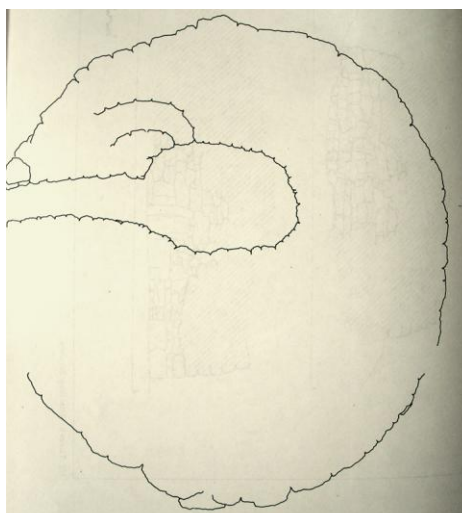
Rozměry:

Vnější průměr: 17,00 m

Délka koridoru: 4,45 m

Šířka koridoru: 1,25 m

Šířka komory: 5,20 m

Navety

Lokalita: Clariana (Ciutadella)

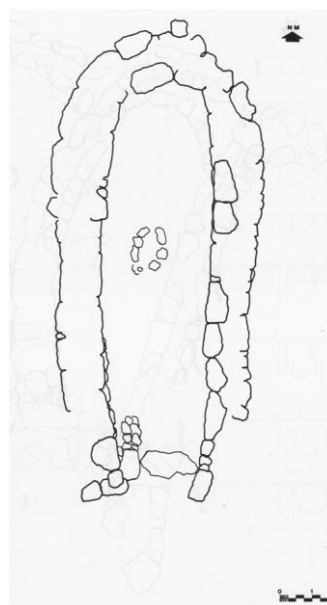
V odkryté části jsou patrné dva nezávislé komplexy. První, který formuje naveta 1 a druhý 11, 5 m vzdálený (východně) tvoří naveta 2 a 3, ke kterým je z východu přistavěna hradba. Západně od skupin navet stojí talayot. Lokalita byla zkoumána v letech 1962 a 1975-77 (J.Agladam, L. Platamor).

Naveta 1

Představuje půdorys podlouhlé podkovy, a nepravidelnými zdmi, jejichž tloušťka osciluje mezi 1,3 až 1,8 m v apsidě. Je postavena z opracovaných bloků kladených vertikálně, takto vytvořený sokl vyplněný sutí a zemí částečně reguluje nerovnosti terénu. Na něj jsou pak kladeny menší kameny v horizontální pozici. V čele navety zůstaly kamenné desky, stopu široké, které původně formovaly vchod. Vysoký kamenný prah měl nejspíše zabránit zaplavení během deště.

Rozměry:

Vnější délka: 14,40 m
Vnitřní délka: 12,60 m
Vnější šířka: 6,20 m
Vnitřní délka: 3,20 m

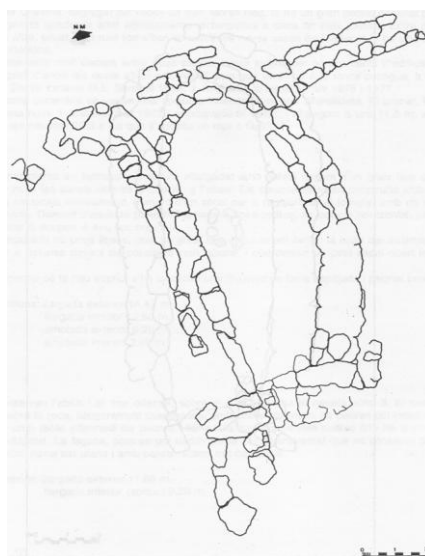

Naveta 2

Navetě 2 patří částečně dochovaná apside a východní stěna, kterou je připojena k navetě 3. Opět vertikálně kladená dvojité zed' je vyplněná středně velkými kameny a hlinou. V čele se dochovala překladová kamenná deska, která tvořila vchod.

Rozměry:

Vnější délka: 11,80 m
Vnitřní délka: 9,20 m

Lokalita: Santa Mònica (Hortal de Sa Talaia) (Migjorn)

V roce 1989 během začišťování tohoto talayotského komplexu byla objeveny základy navety. Ukázalo se, že lokalita byla obydlena už v předchozí epoše. Struktura je obvyklá, vnější stěna z velkých bloků a horní partie z menších kamenů. Čelní stěna je lehce konkávní a kamenné desky vchodu se zachovaly na svém místě. Vchod se směrem do interiéru zužuje.

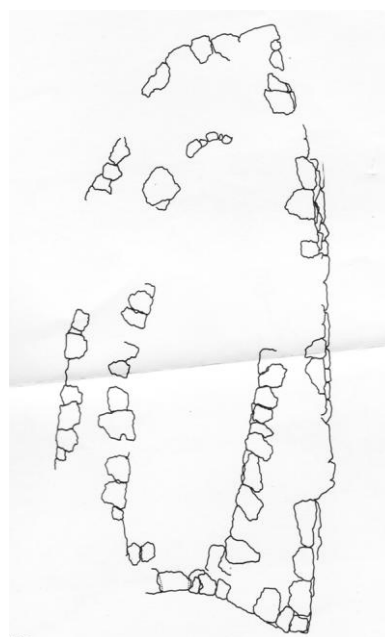
Rozměry:

Vnější délka: 17,40

Vnitřní délka: 11,70

Vnější šířka: 8,00

Vnitřní šířka: 3,70

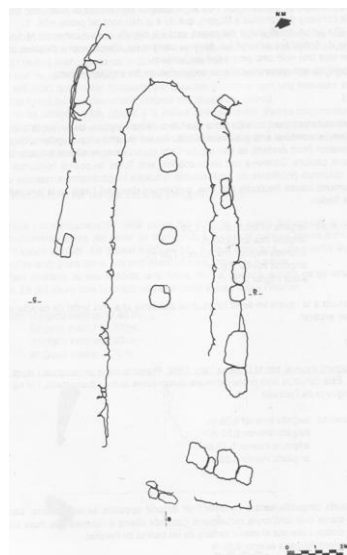
Lokalita: Son Mercer de Baix (Ferrerries)

Tento komplex je umístěn na pravé straně rokle Barranc d'En Fideu, která je přístupná cestou přes usedlost Son Mercer de Dalt a Son Mercer de Baix. Lokalita nebyla dosud celkově zkoumána. Výzkumy započal M.L. Serra a J. Anglada. Nedávné výzkum byl veden M.C. Ritou, díky jejíž práci máme současnou představu o lokalitě Son Mercer.

Naveta 1

Naveta podlouhlého podkovovitého půdorysu se zakřivenými stěnami z kyklopského zdiva má nepravidelné vnitřní zdi, zatímco vnější jsou i přes značné porušení z pravidelného zdiva. Objevují se náznaky nároží.

Dochovala se část zastřešení s horizontálními deskami, které podepíraly polylytické sloupy, které usnadňovaly zastřešení.

Rozměry:

Vnější délka: 7,30 m

Vnitřní délka: 13,00 m

Vnější šířka: 7,20 m

Vnitřní šířka: 3,60 m

Vnitřní křídlo: 2,30 m

Naveta 2

Monument byl archeologicky zkoumán M.L. Serranem v roce 1962. Představuje polokruhovou apsidu s rovnými zdmi, které se mírně sbíhají. Dvojitě kyklopské zdi jsou vystavěny na skalnatém podloží. Po levé straně vstupu je lavice.

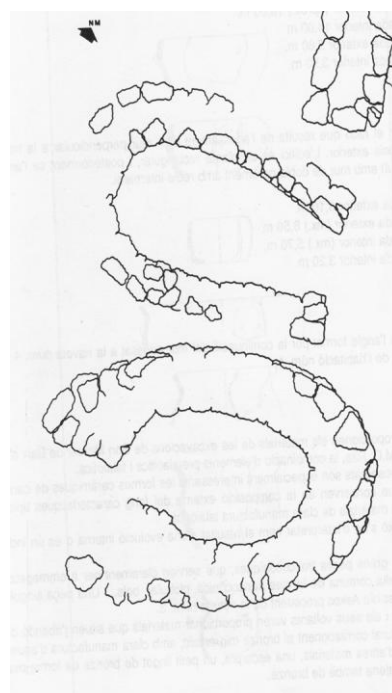
Rozměry:

Vnější délka: 8,00 m

Vnitřní délka: 6,50 m

Vnější šířka: 5,20 m

Vnitřní šířka: 3,00 m

Naveta 3

Postavena v opačném směru než navety 2. Strukturou velmi blízká výše uvedené navetě s rozdílem, že v interiéru této navety byly ke stavbě užity menší kameny.

Rozměry:

Vnější délka: 9,80 m

Vnitřní délka: 5,70 m

Vnější šířka: 6,30 m

Vnitřní šířka: 3,10 m

Lokalita: Na Beltrana (Ferreies)

Obytná naveta ve formě podlouhlé podkovy, stěny jsou rovné směrem ke vchodu se rozšiřují. Čelní zeď je mírně konkávní, nedaleko JV směrem pozorujeme další sutiny, které byly asi součástí této konstrukce.

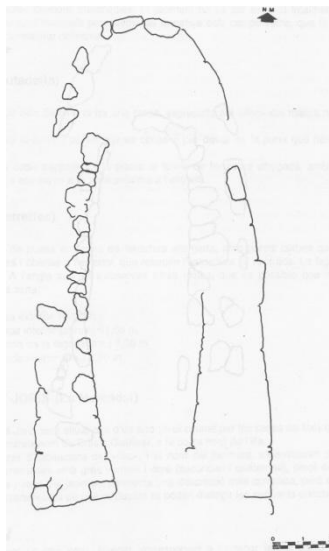
Rozměry:

Vnější délka: 15,60 m

Vnitřní délka: 11,50 m

Vnější šířka: mx. 7,90 m (v čelní části)

Vnitřní šířka: mx. 3,90 m

Lokalita: Sant Jordi (Es Mercadal)

Tato osady je umístěná na kopci, který odděluje údolí téhož jména od Cala'n Calderer na severním pobřeží ostrova.

V severní části lokality bylo identifikováno 6 staveb z červeného a okrového kamene (lokální lom). V později se část navety modifikovala jako most, kudy se naháněl dobytek. Stejně tak okno bylo zakomponováno až později, jako otvor kudy unikal kouř z ohniště.

Naveta 2

Naveta netradičního elipsovitého tvaru, zúžený v jižní části, kde se nachází vchod. Z vnější strany má stupňovitý profil, zatímco uvnitř navety je falešná klenba. Je zde demonstrován dokonalejší způsob zastřešení u navet. Stavba byla celkově nepropustnější a vzdušnější.

Rozměry:

Vnější délka: 11,70 m

Vnitřní délka 7,40 m

Vnější šířka: 8,50 m

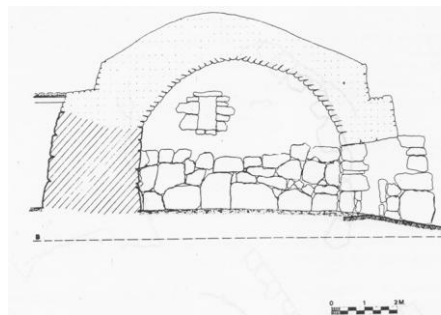
Vnitřní šířka: 3,90 m

Naveta 3

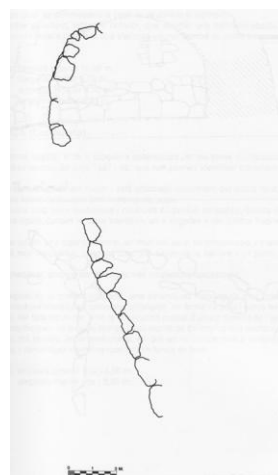
Podlouhlá naveta je velmi těsně připojena k naveti 2.

Čelní pohled na navetu 2.

Naveta 4

Zdokumentovaná je pouze viditelná část, zbytek je pod nánosy a vegetací. Zdi jsou z pravidelných řad bloků kladených horizontálně.

Lokalita: Torralbet (Tanques de Sa Pabordia Vella, Ciutadella)

Tuto 10,8 m dlouhou navetu bychom našli na cestě z Ciutadelly do Macareilly. Lokalita byla během výstavby cesty poškozena.

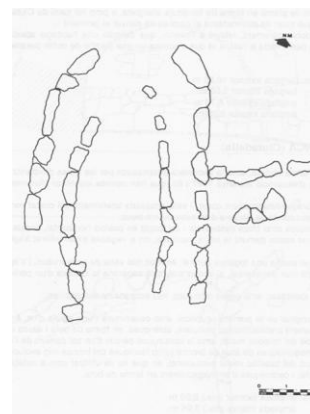
Rozměry:

Vnější délka: 10,80 m

Vnitřní délka: 9,00 m

Vnější šířka: 6,70 m

Vnitřní šířka: 3,20 m

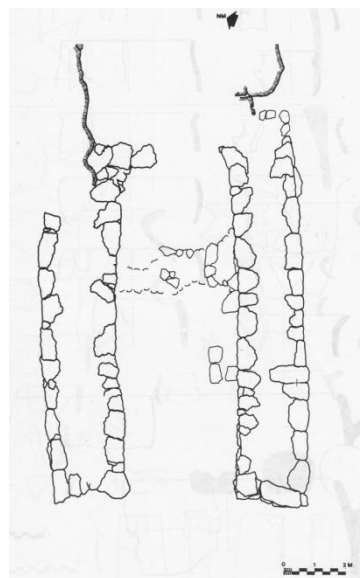
Lokalita: Cala Blanca (Ciutadella)

Na stavbu posloužil kámen těžený na nedalekých útesech. Apsida navety se nedochovala. Zdi navety jsou vybudovány z horizontálně kladených bloků na skalním podloží. Uprostřed jsou viditelné pozůstatky zdi, která dělila prostor na dvě komory. Po pravé straně se fragmentárně dochoval krb. Naveta byla obydlena ve 3 fázích. Nejdříve 1300 př.Kr. v pretalayotské fázi, jak ukazuje globulární keramika v nejstarších vrstvách. Obydlená byla i počáteční fázi doby talayotské, na závěr téhož časového horizontu sloužila už jen jako ustájení pro dobytek (kozy, ovce).

Rozměry:

Vnější šířka: 8,50 m

Vnitřní šířka: 3,95 m

Pohřební navety

Lokalita: Biniac-L'Argentina (Alaior)

Jedná se o středně velkou pohřební navetu s vnějším kruhovým půdorysem z doby pretalayotské. Velké množství keramiky z doby talayotské poukazuje na reutilizaci ve fázi následující.

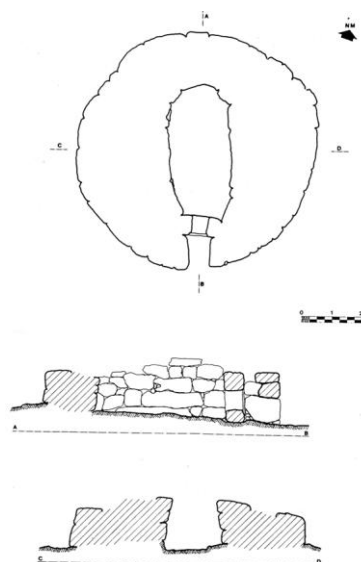
Datace: 1182 př.Kr.

Vnější průměr: 8,50 m

Šířka komory: 2,20 m

Délka komory: 4,50 m

Typ: naveta intermedi (téměř kruhová s ústřední komorou)

Lokalita: Ciutadella

Naveta des Tudons

Nejvíce prezentovaná funerální naveta situovaná na západě Menorky, také je známá exkluzivním materiálem z fáze talayótico I a II. Naveta je dvoupatrová.

Datace: 1178 př.Kr.

Rozměry:

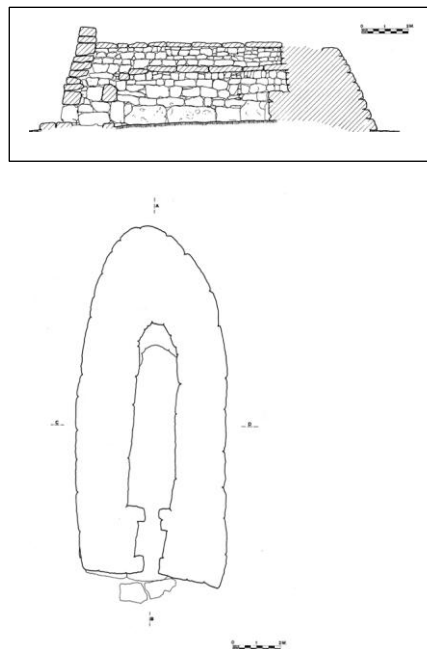
Vnější délka: 15,00 m

Vnitřní délka: 11,00 m

Vnější šířka: 7,00 m

Vnitřní šířka: 2,00 m

Typ: naveta alargada (a podlouhlou formou)

Lokalita: Binipatí Nou (Ciudadella)

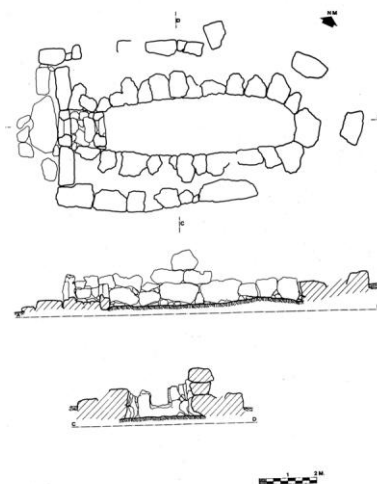
Naveta s apsidovitým půdorysem, má vchod perforovaný do čelní kamenné desky, další následuje na konci předsíně.

Datace: 916 př.Kr

Rozměry:

Vnější délka: 9,80 m
Vnitřní délka: 7,10 m
Vnější šířka: 6,20 m
Vnitřní šířka: 2,20 m

Typ: naveta alargada

Lokalita: Rafal Rubí (Alaior)

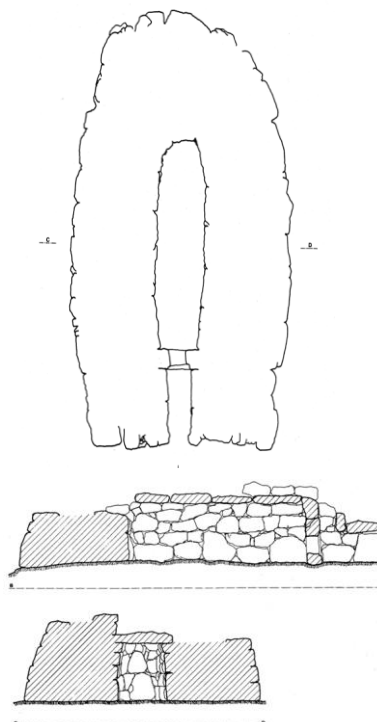
Navety ve formě podlouhlé podkovy byla vystavena z poměrně pravidelných bloků v horizontálních řadách. Do komory se vstupuje přes koridor a čtvercovým otvorem v kamenné desce. V horní části se dochovaly desky, které tvořily horní patro.

Datace: 926 – 839 př.Kr.

Rozměry:

Vnější délka: 14,50 m
Vnitřní délka: 7,00 m
Vnější šířka: 9,00 m
Vnitřní šířka: 2,00 m

Typ: naveta alargada

Lokalita: Ciutadella

Naveta de Cala Blanca

Výzkum na navetě vedl Gustau Juan Benejam a Lluís Plantalamor. Zatím není určena funkce navety. Apsida se nedochovala.

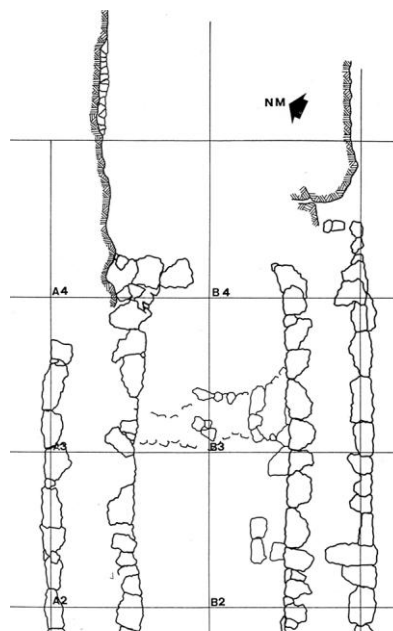
Datace: 1409 – 1370

Rozměry:

Vnější šířka: 8,06 m

Vnitřní šířka: 4,10 m

Typ: naveta alargada

Lokalita: Alaior

Naveta de LLumena D'en Montanyés

Kruhová naveta, v současnosti silně porostlá vegetací. Bloky jsou poměrně pravidelně pokládány a vchod je otevřen směrem na jih. Koridor z nepravidelných kamenů ústí v oválné pohřební komoře.

Rozměry:

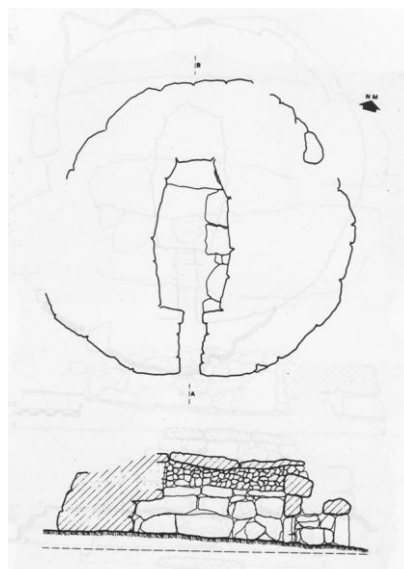
Vnější průměr 1: 8,90 m

Vnější průměr 2: 9,00 m

Délka komory: 4,00 m

Šířka komory: 2,40 m

Typ: naveta intermedi

Lokalita: Alaior

Naveta Torralbet

Konstrukce kruhového půdorysu z pravidelných bloků, komora s jasně definovanými nárožími. Vchod je opět orientovaný na západ. Do komory se vstupuje koridorem přes perforovaný otvor v kamenné desce. Jako zastřešení jsou opět použity kamenné desky.

Rozměry:

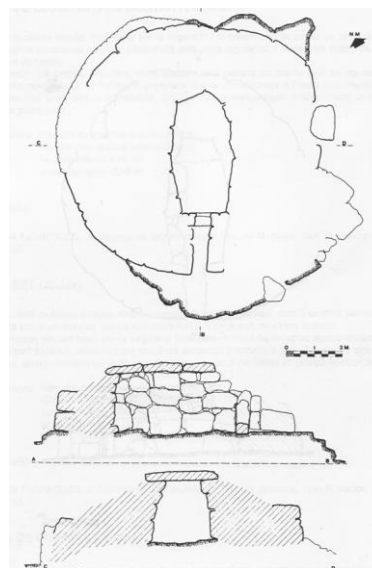
Vnější průměr 1: 8,90m

Vnější průměr 2: 9,15 m

Délka komory: 4,35 m

Šířka komory: 2,20 m

Typ: naveta intermedi

Lokalita: Alaior

Naveta de Cotaina

Naveta ve tvaru elipsy se vchodem orientovaným na jih. Koridor vede do dlouhé komory, která je vybudována z bloků kladených horizontálně, stejně jako vnější zdi. Horních částech jsou mohutnější bloky než v základové řadě.

Rozměry:

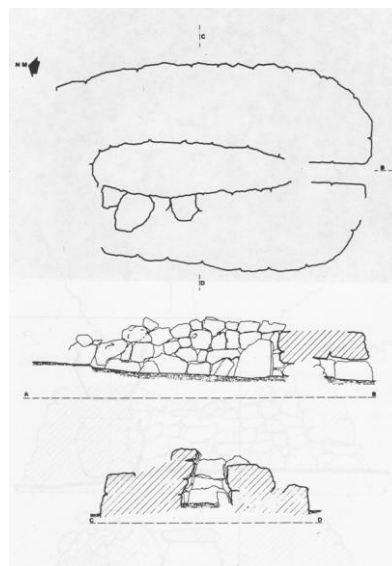
Vnější průměr 1: 11,30 m

Vnější průměr 2: 6,50 m

Šířka komory: 6,10 m

Délka komory: 1,75 m

Typ: naveta intermedi

Lokalita: Alaior

Naveta de Torre Llisà Vell

Kruhová stavba, jejíž vnější stěny jsou vybudovány z bloků kladených na delší hranu. Vchod je orientován na západ. Oválná komora je přístupná koridorem, zděná stejným způsobem jako vnější stěny. Na zastřešení byly použity kamenné desky.

Rozměry:

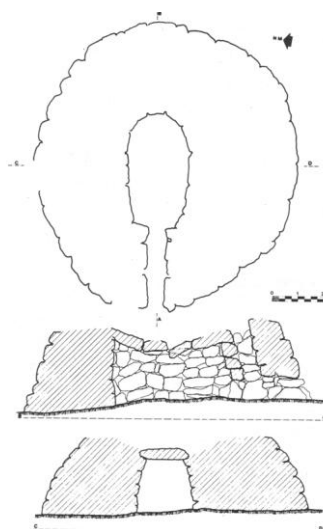
Vnější průměr 1: 11,10 m

Vnější průměr 2: 10,30 m

Vnější délka: 4,45 m

Vnitřní délka: 2,30 m

Typ: naveta intermedi

Lokalita: Mahón

Naveta sa Torreta de Tramuntana

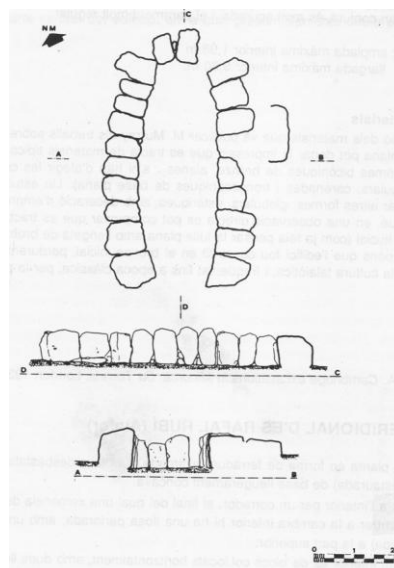
Představuje půdorys ve tvaru protáhlé podkovy. Dochovala se pouze vnitřní parametr zdi. Kameny jsou skládány vertikálně a „paprščitě“. Monument byl vybudován přímo na skalním podloží. Technika zdění je poměrně přesná a bloky pravidelnější, než jsme běžně zvyklí u navet.

Rozměry:

Šířka: 1,98 m

Délka: 5,80 m

Typ: naveta alargada

Lokalita: Mahón

Naveta de Binimaimut

Sledujeme zde tendenci užití kvalitnějšího kamene na vnitřek navety a hrubší kameny na vnější zdi. Stejně tak koridor je stavěn z viditelně menších kamenů než zbytek navety. Koridor a komora byly odděleny desce se čtvercovým perforovaným otvorem, který se nedochoval. V apsidě se nachází lavice 1,2 m nad zemí.

Rozměry:

Vnější délka: 13,50 m

Vnější šířka: 8,00 m

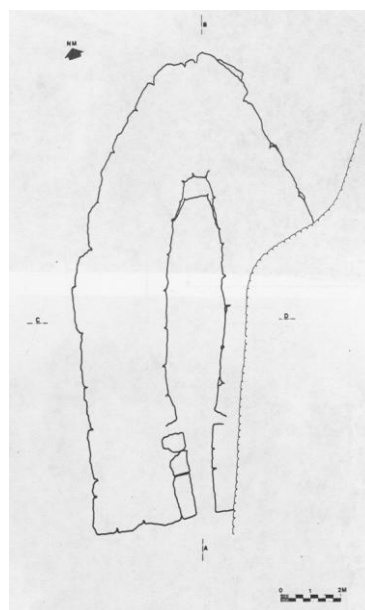
Délka koridoru: 2,50 m

Šířka koridoru: 0,70 m

Délka komory: 7,00 m

Šířka komory: 2,00 m

Typ: naveta alargada

Lokalita: Ciutadella

Naveta de la cova

Naveta s půdorysem ve formě podlouhlé podkovy s konkávní fasádou je velmi přesných rozměrů i zdivo je velmi pravidelné. Koridorem se vstupovalo nejspíše do obou pater. Komora oválného tvaru je vystavěna ze zdiva v horizontálních řadách. V kontrastu s vnějším zdivem, zde byly použity málo opravované bloky nepravidelných tvarů.

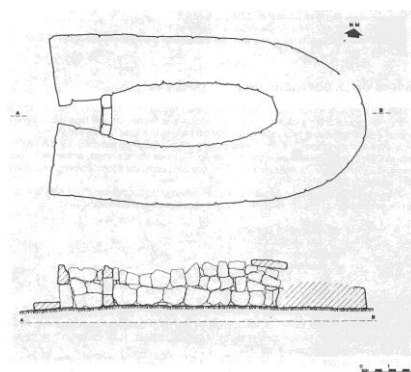
Rozměry:

Vnější délka: 11,50 m

Vnější šířka: 6,15 m

Vnitřní délka: 6,00 m

Vnitřní šířka: 2,30 m

Typ: Naveta alargada

Lokalita: Ciutadella

Naveta de Son Morrel

Naveta se dochovala ve špatném stavu. Vnější zed' byla z pravidelných bloků. Vzhledem ke špatnému stavu dochování nelze určit tvar fasády, ale nejspíše konkávní jako většina navet. Do oválné komory se vstupuje z předsíně se dvěma vchody jako čtvercovými otvory v kamenné desce. Rozměry vnitřní komory jsou nepravidelné. Naveta je vystavěna přímo na skalním podloží.

Rozměry:

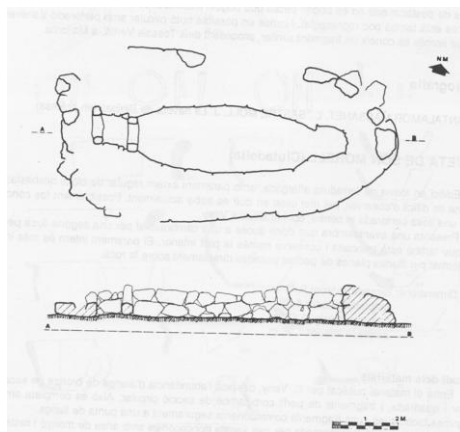
Vnější délka: 9,40 m

Vnější šířka: 5,35 m

Vnitřní délka: 6,40 m

Vnitřní šířka: 1,95 m

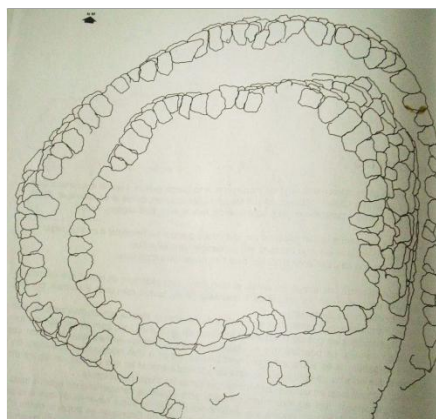
Typ: naveta alargada

Stupňovité monumenty

Lokalita: Toraixa (Es Castells)

Monument se spirálovitou rampou, která vede do horních částí, z bočního pohledu vidíme kaskádovitý profil. Konstrukce je z bloků kladených horizontálně, přičemž se obvod stavby směrem vzhůru zužuje. Od východu je možné sestoupit do prostoru přibližně mnohoúhelníkovitého tvaru, který je částečně zastřešen pomocí kamenných desek.

Rozměry:

Max. průměr SJ: 19,20 m

Min. průměr VZ: 16,30 m

Výška: 6 m

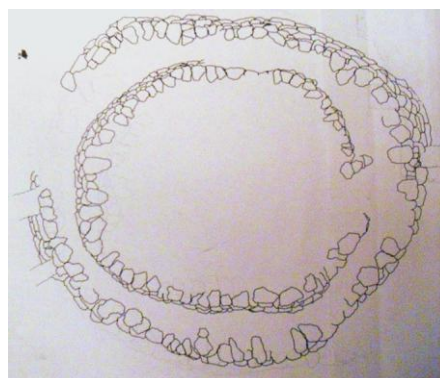
Lokalita: Sa Torreta de Tramuntana

Konstrukce oválného půdorysu z horizontálně kladených bloků. Stupňovitý povrch z jako by do sebe zasazených kuželů. Z největší pravděpodobností měl vstup z jiho-východu a místnost v horních částí monumetu.

Rozměry:

Průměr SJ: 20,90 m

Průměr VZ: 18,30 m

Lokalita: Binixíquer (Maó)

Monument zatím nebyl podrobněji prozkoumán. Věž je formována ze dvou kuželovitých těl.

Rozměry:

Max. průměr: 19,50 m

Pohled v řezu.